

RUZSA-NAGY ZOLTÁN

A TEMETVÉNYI URADALOM TÖRTÉNETE A XVII. SZÁZADBAN

Bevezetés

A feudális kor mezőgazdaságának alapegysége az uradalom, mely minden szempontból önálló, integer egységnek számít, ami egy központ, a vár körül szerveződött, és sajátos hierarchiát mutat a lakosság és a települések vonatkozásában. Integer egység azért, mert alapvetően önellátó. Egy uradalom nemcsak lokálisan, hanem országos léptékben is az állam alapegységének, mai fogalmakkal élve kistérségének tekinthető. Bizonyos szempontból ugyanis az uradalom feje, a földesúr rendelkezett olyan jogokkal, melyeket később a polgári állam illetve annak alsóbb szervei vettek át. Az uradalom gazdasági egysége abban is megnyilvánult, hogy a földesúr rendelkezett olyan eszközökkel, melyekkel bele tudott szólni az egyes jobbágygazdaságok működésébe. A falvak életét irányító bírók is a földesúr rendtartása szerint működhettek. Az igazságszolgáltatás terén az úriszék, mint a jobbágy és földesúr közötti elsőfokú bíróság szerepe közismert. Mindezeket túl az uradalmak sokszor (de korántsem mindig) területileg is összefüggő egységet alkottak, és számos esetben az ökológiai környezetük is hasonló volt. Az uradalmak tehát egy természeti, társadalmi és gazdasági alapokon szerveződő komplex egységnek tekinthetők.

Századunk első felében Domanovszky Sándornak köszönhetően kapott lendületet az uradalmak kutatása. Az általa szerkesztett „Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéből” című tanulmány sorozat kiváló dolgozataival új korszakot nyitott a hazai gazdaságtörténeti és helytörténeti kutatásokban.¹ A sorozat kutatási eredményeit összefoglalva Domanovszky megállapítja, hogy a földesúri gazdaságok fejlődése Magyarországon is a nyugat-európaival azonos módon ment végbe.² A tanulmányok témájául szolgáló uradalmakat tudatosan választották ki, minden

---

1 Feltétlenül említést érdemelnék a sorozat tagjai közül a dolgozatomhoz kapcsolódó témát és korszakot vizsgálók: *Jármay-Bakács*, 1930., *Komoróczy*, 1932., *Csapody*, 1933., *Tholt*, 1934., *Berlász*, 1936., *Ravasz*, 1938.

2 *Domanovszky*, 1979. 169. p.

korszakból azokat, amelyek jellegzetesek, illetve a fejlődés szempontjából lényegesek lehetnek.

Itt vetődött fel először az uradalmakon belüli majorsági gazdálkodás kérdése a Mohácsi vész utáni Magyarországon.³ A majorságok kialakulását az serkentette, hogy a török hódítás elvette a főurak területszerzési lehetőségeit, ezért figyelmük a saját birtokuk gazdálkodása felé fordult, ott keresték a jövedelem növelésének lehetőségeit. Ezt serkentette az állandóan harcban álló hadsereg kenyérgabona-, zab- és borigénye is, békésebb időszakokban pedig a végvári katonaság ellátása.⁴ A XVI. század közepén Nádasdy Tamás nádor kezdeményezte a saját földesúri használatú földjeinek növelését, és sikerült is minden birtokán kialakítani az első majorságokat.⁵ Igyekezett minél jobb terméseredményeket elérni, ezért saját, a jobbágyokénál jóval korszerűbb szerszámokkal (pl.: mélyebb szántást lehetővé tevő vaseke) dolgoztatott.⁶ A termett gabona nagy részét exportálta, úgy az osztrák örökös tartományokba, mint az adriai partvidékre.⁷ Ez már magában hordozta a kapitalista árutermelés csíráit, mivel a majorságot elsősorban a pénzjövedelmek növelésére használták.⁸ Ez azonban csak a gazdálkodás szemléletére igaz, valójában a kora újkori nagybirtok még a feudális gazdasági rendszeren alapult. Ezt jól példázza, hogy majorsági földjeinek bővítéséhez sem neki, sem nagybirtokos társainak nem kellett a jobbágyok elűzésének kegyetlen módszeréhez folyamodnia, hiszen az ország minden részén bőven lehetett találni elhagyott jobbágytelkeket, melyeket a falutól elvéve majorsággá tettek.⁹ Ebből kifolyólag az amúgy sem túl nagy kiterjedésű majorságok több kis darabból álltak, követve a kisajátított jobbágytelkek elhelyezkedését.¹⁰ A majorságokat robotmunkával műveltették meg. Az egyre növekvő robotteher alól a parasztok úgy próbáltak kibújni, hogy kisebb telekre költöztek át, ami jelentősen szaporította a negyed, nyolcad, tizenhatod telken ülő jobbágyok számát.¹¹ A tizenötéves háború pusztításai tönkretették a majorgazdaságokat, és hamarosan a háborús konjunktúrájának is vége szakadt, egyszóval nagyüzemi termelési lehetőségei kimerültek. Az összeszűkült lehetőségek közepette a

---

3 Némelyik tanulmánynak ez már a címében is megjelenik. pl.: *Tholt*, 1934. (A sárvári uradalom majorgazdálkodása a XVII. század első felében).

4 *Domanovszky*, 1979. 184. p.

5 *Komoróczy*, 1932. 61–63. p.

6 Uo. 73. p.

7 Uo. 102–105. p.

8 *Domanovszky*, 1979. 185. p.

9 Uo.

10 *Tholt*, 1934. 13–18. p.

11 *Domanovszky*, 1979. 186. p.

hagyományos földesúri kiváltságok kerültek előtérbe, mint a földesúri bevételek növelésének legkedvezőbb lehetőségekkel bíró területe. Így lett fokozatosan a legfontosabb bevételi forrás a borkimérés.¹² Miután jelentőségét felismerték a földesúr a parasztok borát is felvásárolta, hogy azután jóval drágábban kimérhesse nekik.¹³ Noha ez is magán hordozta a profitorientált szemlélet nyomait, az uradalom zártságából következően csak a helyi jobbágyok lehettek a bor fogyasztói, azaz a földesúr csak tőlük tehetett szert jövedelemre. Ezzel fordulat állt be a magyar mezőgazdaságban, a bevételek majorság jellege háttérbe szorult a földesúri haszonvételekből származó jövedelmekkel szemben.¹⁴

A második világháborút követően a marxista történetírás az eredeti tőkefelhalmozás tételéből kiindulva, annak magyarországi lehetőségét kereste. Ezt a kora újkorban a földesúri majorságok, mint tőkés árutermelő gazdaságok kialakításában találta meg. Ezért, a hazai viszonyokra adaptálva a korabeli angliai folyamatot, az efféle majorságok kialakulását helyezte a középpontba. Ennek megfelelően a XVI. század végét és a XVII. század elejét a másodlagos jobbágyosság kialakulása és megszilárdulása korszakaként jellemezte.¹⁵ Ekkor alakultak ki a nemesi kereskedelem és a robotoltató földesúri árutermelő majorság fő struktúrái. Az agrárgazdaság átalakulása megindult ugyan, de eltorzult és a feudális kizsákmányolás formáinak betokozódásához vezetett.¹⁶

A későbbi kutatások során legalaposabban a nyugati határszélen fekvő Batthyány-birtokokat vizsgálták, ahol a piac közelsége miatt valóban volt földesúri árutermelő gazdálkodás, mi több, még a jobbágyok is eladták gabonafőlöslegüket.¹⁷ A földet a pusztatelkek kisajátításával, a közös legelők egy részének földesúri használatba vonásával szerezték. Esetenként előfordult, hogy elűzték földjéről a jobbágyot (főleg a kisebb ill. közepes nagyságú birtokkal rendelkezők voltak erre ráutalva), de a korszakot alapvetően a földbőség jellemezte, ezért ezzel egyidejűleg folytak telepítések is – még a relatív túlnépesedettnek számító Nyugat-Dunántúlon is. A kialakult majorságok alapvetően nem monokulturizálódtak, mint a profitorientált tőkés üzemek, hanem mindent megtermeltek, amire a várnépnek, uradalmi alkalmazottaknak szüksége volt, és csak a megmaradt felesleget vitték a piacra. Szűk esztendőben, mikor semmi nem maradt, semmit nem adtak el.¹⁸ Az itt termett

12 Uo. 187. p.

13 *Tholt*, 1934. 63. p.

14 *Domanovszky*, 1979. 187. p.

15 *Pach*, 1963. 165. p.

16 Uo. 251–253. p.

17 Lásd *Zimányi*, 1962. és 1968.

18 *Zimányi*, 1976. 84. p.

mennyiséget a tized bérbevételével (amit a korban természetben szedtek be), a kilenced terményben való beszedésével, valamint a jobbágyok termékeinek (első-sorban a bornak) erőszakos (természetesen jóval piaci ár alatti) felvásárlásával igyekeztek megnövelni. (Amint azt már a harmincas években készült tanulmányok is leírták.)

Ezzel együtt a majorságok technológiailag ekkor még ugyanolyan szinten voltak, mint a jobbágygazdaságok. Ugyanúgy ökörrrel szántottak, és a földet ugyanúgy két- illetve három nyomásban művelték. Hovatovább a falu nyomáskényszere érvényes volt az ott fekvő allodiális területekre is. Kétféle majorságtípust különböztethetünk meg. Az archaikus major földje nem különül el a falu földjétől, csupán meghatározott mennyiségű gabona elvetésére és betakarítására kötelezték a jobbágyokat. Sőt volt olyan allodium is, melynek sem helye, sem nagysága nem volt állandó.¹⁹ A fejlettebb (és egyben elterjedtebb) majorságoknak volt egy állandó majorsági központja, amihez meghatározott nagyságú és elhelyezkedésű, állandóan használt földek tartoztak.²⁰

A jól szervezett Batthyány-uradalmak vizsgálata lehetővé tette a birtokok, és bennük a majorságok igazgatásának vizsgálatát is.²¹ A birtok élén általában az udvarbíró (*provisor*) állt, aki gyakorlatilag igazgatta a birtokot és eljárta a földesúr nevében, például az úriszéken. Rendszerint kisenemesi, félparaszti sorból kerültek ki, és egész életükben egy úrnál szolgáltak, míg az alsóbb tiszteket általában csak egy évre fogadták fel. A számtartó (*rationista*) a pénzjövödelmeket kezelte. A kasznár a gabona, a kulcsár (*claviger*) a bor ki és bemenő tételeinek, tárolásának, stb. számadó tisztjei voltak. Az uradalmak sáfárságokra voltak osztva, élükön a sáfárral, akik az uradalom napi teendőket végrehajtó tisztjei voltak. A majorságokban a majorispán (majoros), a falvakban a bíró (*judex*) és a szőlőhegyen a hegymester (*magister montis*)²² felügyeltek a növényekre, a munkák elvégzésére. A bíró és a hegymester egyben a jobbágyok nyilvántartója és szolgáltatásai begyűjtője, és mindezek mellett helyi ügyekben az első fokú bírói fórum. Az uradalmi tisztségek a jobbágyok előtt is nyitva álltak. Ezért fizetést kaptak, mégpedig három lehetséges formában: készpénzben (vagy természetbeni juttatásokkal, például bizonyos mennyiségű gabona), másrészt használatba kaphattak egy jobbágytelket, vagy egy

---

19 Ilyen volt a XVII. század elején például a görgényi, a kővári uradalom és a munkácsi uradalom egy része. Uo.

20 Zimányi, 1976. 85. p.

21 A birtokigazgatással kapcsolatban lásd Bán, 1977. és 1993., valamint Kenyeres, 1997. cikkcít.

22 Emec utóbbi két tisztséget általában a lakosság soraiból választotta maga a mezőváros ill. falu lakossága, s mandátuma egy évre szólt. Maksay, 1959. 825. p.

szőlőt, vagy egy kocsmát, harmadrészt a földesúr mentességet adhatott a jobbágyi szolgáltatások alól. A tisztartón kívül senki nem kaphatta meg mind a három félét egyszerre.²³ A fizetési mód szerint az uradalmi alkalmazottak két csoportra oszthatók. Az imént tárgyalt tisztviselői szervezet tagjai állandó fizetésű alkalmazottak voltak, ezért őket *sallariumosok*nak nevezték. Az alkalmi fizetést kapó munkavállalókat (például kocsmáros, börtönőr, stb.) *prebendáriusok*nak hívták.²⁴

A tizenöt éves háború pusztításait ez a gazdaságtörténeti iskola is fordulópontnak tekintette a magyarországi fejlődésben, mert ez a népességsökkenés következtében a háborút túlélte de elszegényedett jobbágyokra még nagyobb terheket rakott. Föld ugyan volt bőven, de ígásállat híján és növekvő robotterhek mellett egyre-másra mentek tönkre a jobbágygazdaságok. A pusztítás ellenére a XVII. század harmincas éveitől a majorságtelepítés újabb (második) hullámának vagyunk szemtanúi. A földesúri magánhadseregek egyre növekvő élelemigényét biztosítani kellett akkor, amikor nemcsak az uradalmi pénzbevételek csökkentek, hanem a jobbágyok szőlőművelésre való fokozott áttérése miatt a terményjövödelmek mennyisége is elapadt.²⁵ Ekkor válik általánossá Nyugat-Magyarországon a kaszával való aratás és a vaseke használata.²⁶ A válságra, a népesség megfogyatkozására földbirtokosok Európa-szerte a termelés fokozásával reagáltak, ami a jobbágyok a korábbi évszázadban már jelentősen megemelkedett robotterhét az elviselhetetlenségig fokozta.²⁷ Nem csoda, hogy egyre gyakoribbá váltak a jobbágyszökések. Batthyány Ádám ez ellen úgy próbált védekezni, hogy a falu tagjai és az uradalmi tisztviselők vállalták kezességét a jobbágyokra. Ha egy jobbágy elszökött és nem került elő, mindenki fizetett a földesúrnak.²⁸ 1649-ben Jobbágy Dániel *provisor* számos reformjavaslattal állt elő. Ezek egyike az úrdolgára vonatkozott, hogy a korlátlan robotolás helyett legyen állandó megállapodás, sőt a robotot az úrbéresnek 10 forintért megválthassák, ami befolyt pénzből a földesúr szekereseiket fogadhatna fel. A reformból semmi sem valósult meg, leginkább azért, mert egybe esett Batthyány Ádám nagy építkezéseinek idejével, amit a földesúr (a majorsági földek megműveltetése mellett szintén a jobbágyokkal végeztetett el. Ez egyre több robotot jelentett a jobbágyoknak, aminek következtében saját földjüket is hanyagolniuk kellett, egyre szegényebbek lettek, és állataik is egyre hullottak el.

---

23 Bán, 1977. 44–45. p.

24 Sugár, 1982. 480. p.

25 Zimányi, 1976. 92. p.

26 Uo. 86. p.

27 Diederiks, 1995. 116–117. p.

28 Bán, 1977. 50. p.

Végeredményben tehát robotkötelezettségüket is egyre kevésbé tudták ellátni.²⁹ Batthyány Ádám sokszor erőszakkal felvásárolta jobbágysági gabonáját, borát, mézét, szilváját, stb. jóval a piaci ár alatt, de volt, hogy még azt sem fizette ki.³⁰

Az uradalmak vizsgálata nem csupán gazdaságtörténeti szempontból érdemel figyelmet, hanem ebben a keretben tudjuk vizsgálni a társadalom gerincét adó jobbágysági életfeltételeit, életszínvonalát és annak változásait. Erre már a Dománovszky-féle sorozat kötetei is felhívták a figyelmet, utóbbi többben is behatóan tanulmányozták ezt a kérdést.³¹

A társadalom és a gazdaság szerveződésében elfoglalt helyének köszönhetően lényeges kérdésnek tartom, hogy egy-egy uradalom mekkora helyet foglalt el a birtokos család életében, ez alatt elsősorban a gazdasági szerepet (azaz jövedelmezőséget) értve, másodsorban pedig a társadalmi életet, azaz milyen sűrűn tartózkodtak a birtokon, vagy csak igen ritkán vetődtek oda. A birtok épületeit és felszerelését a szűkösen rendelkezésre álló források segítségével nagy vonalakban sikerült leírni. Mivel a birtok a rajta élő népek életének színtere, ezért fontosnak tartottam felderíteni a lakosság társadalmi rétegződését, értve ezalatt a jogállást, a vagyoni különbségeket és az etnikai összetételt. Nagyon nehéz feladat meghatározni, hogyan láthatta egy jobbágy a kora újkorban alulról ugyanazt a birtokot, ami a földesúr és tisztviselei számára egy bizonyos jövedelemforrással szolgáló gazdasági szervezet volt. E szakdolgozat kereteibe a jobbágyokat terhelő szolgáltatások bemutatása és a birtok életéből egy pillanatkép felvillantása fért bele. Az úriszéki perek feldolgozása egy másik tanulmány anyaga lehetne, amely lényegesen közelebb hozná hozzánk a paraszti világot.

Munkám forrásul a Magyar Országos Levéltárban őrzött iratok közül elsősorban két, a Magyar Kamara számára készült számadáskönyv, a birtokról készült urbáriumok, tizedjegyzékek, dikajegyzékek, inventáriumok és különféle missilisek szolgáltak. Ezek legnagyobb részét a Magyar Kamara Archívumának összeírásokat tartalmazó fondjaiban, a Thurzó család levéltárában, valamint a Csáky család levéltárában találhatók.

---

29 Uo. 49. p.

30 Uo. 50. p.

31 A világháborút követően Szabó, 1947. és *uő*, 1948. emelte ki fontosságát, utóbb *Makkai*, 1957., *Veress*, 1966., *Zimányi*, 1968. és *Varga*, 1981. feltétlenül kiemelendő. A parasztság kutatása igen sok esetben a majorsági gazdálkodás vizsgálatával egyetemben történt: *Makkai*, 1957., *Maksay*, 1958., *Pach*, 1963.

Temetvény földrajzi helyzete

Temetvény vára,³² az egykor hozzá tartozó birtoktestekkel együtt az Északnyugati-Kárpátok belső hegyvonulatába tartozó Vág menti Kisinóc-hegység (*Považky Inovec*) délnyugati, alacsonyabb részén helyezkedik el. Történeti földrajzilag a valamikori Nyitra vármegye északnyugati részén fekszik, a Vág folyó bal partján, farkasszemet nézve a Báthori Erzsébetről elhíresült Csejte várával. Pöstyéntől északkeletre, Vágújhelytől és Beckó várától délkeletre, egyaránt 10–15 kilométerre található. A Vág-folyó a Fehér-Kárpátok és a Kisinóc-hegység között már jóval szélesebb völgyben folyik, mint az északi vidéken, esése és sebessége lecsökken, kanyarogva, majd ágakra szakadva tölti fel völgyét. A magával hozott hordalékot a szűk völgyből kilépve továbbszállítani nem tudja, ezért ebből hordalékkúpot épít. A folyó gyakran kilépett medréből, sőt időnként meg is változtatta azt, módosítva ezzel a birtok határait is. Ez számos esetben adott alkalmat határvitára, illetve a folyó mentén lévő rét és ártéri erdő hasznosításával kapcsolatos konfliktusokra. A Vág ezen a szakaszon igen árvízveszélyes, amit csak fokoz szélsőséges vízjárása (a tavaszi hóolvadás és a kora nyári csapadékmaximum következtében fellépő két árvizes időszak) is. Ezért a környező települések (így a temetvényi birtokhoz tartozó falvak nagyobb része is) nem közvetlenül a folyóparton épültek ki, hanem a magasabban fekvő területeken, a heglábfelszínnek alján, vagy egy Vágba torkolló patak völgyében. A folyó menti síkságot (hordalékkúpot) növénytermesztésre jól használható öntéstalaj borítja, viszonylag magas talajvízszinttel, ami aszályos időszakban is biztosítja a növények nedvességigényének nagy részét. A hegységben eredő felszíni vízfolyások közül legjelentősebb a Hradeki-patak, mely 10 kilométer hosszú völgyében gyűjti össze a terület vizeit. A csapadékvíz nagy része a birtok zömének alapközetét adó mészkő repedéseiben elnyelődik, s karsztvízzé válva jelentős felszín alatti vízkészletet alkot. Ezt a kora újkorban csak ott tudták kihasználni, ahol forrás formájában a felszínre tört. Ilyen forrás Hubina, Hradek és Ólehota falvak közelében volt. A terület vízfolyásai rövidségüknél fogva nem túl bővizűek. Mivel a források és a patakok nem tudták ellátni a települések vízigényét (még az e téren legkedvezőbb adottságokkal rendelkező Hradek faluét sem), ezért a legtöbb ivóvizet magából a Vágból, vagy fűrt talajvízkutakból nyerték.³³

---

32 Mai neve: Tematin (Szlovákia).

33 *Mrva-Slovák*, 1996. 8–9. p.

A Kisinóc-hegység az Északnyugati-Kárpátok belső vonulatának tagja, melynek kőzetanyaga a Kis-Kárpátokhoz hasonló. Legfontosabb felépítő kőzete a metamorf gneisz és alárendelten a gránit. A hegység déli és keleti részét, beleértve az 594 méter magas Temetvény várhegyet is középidőben lerakódott kevésbé karsztosodó mészkő alkotja.³⁴ Noha a hegység legmagasabb csúcsa az Inóc (1042 m), a temetvényi birtokba tartozó vonulatok átlagosan csak 4–500 méter magasak.

A terület éghajlata némileg hűvösebb, ugyanakkor csapadékosabb az egyébiránt hozzá hasonló észak-dunántúlinál. Az utóbbi évtizedek mérései szerint az évi középhőmérséklet +8–9 °C. Az átlagos januári középhőmérséklet -3 °C, a júliusi +20 °C. Az átlagos évi csapadékmennyiség 800–1000 mm,³⁵ ami annak köszönhető, hogy az É-D csapásirányú Kisinóc-hegység keresztezi az óceán felől csapadékot hozó, ÉNY-DK irányú szeleket. Ugyanakkor azért nem magasabb még ennél is a csapadékösszeg, mert a Vágtól nyugatra fekvő Fehér-Kárpátok és Kis-Kárpátok ezeket az északnyugat felől érkező páradús légtömegeket már a Kárpát-medence határán megcsapolja. Összehasonlításképpen álljon itt egy táblázat, melyben a Mátrával és az Alfölddel vetem egybe a Kisinóc-hegység éghajlatát:³⁶ (L = hegyláb, T = tető)

	Januári középhőm. °C	Júliusi középhőm. °C	Fagyment. napok száma	Nyári napok száma (>25°C)	Évi csapadék (mm)	Nyári félév csap.-a (mm)	Hótkarós napok száma
Kisinóc L	-3	20	160	30–40	800–900	400–500	90–100
Kisinóc T	-5	18–19	80–120	0–10	1000	600	120–140
Mátra L	-3	19–20	200	n. a.	600–700	468	60–80
Mátra T	-4	15–16	n. a.	6	700–800	440	>80
Dél-Alföld	-1	21	260	80	550	n. a.	25

34 Karátson, 1998. 53., 88., 363. p.

35 Mrva–Slovák, 1996. 8. p.

36 Pinczés, 1998. 35. p.

A táblázatban szereelő két érték közül a temetvényi birtokra inkább a hegység heglábfelszíneire megadott értékek jellemzők, mivel a birtok a hegység alacsonyabb déli részén és annak lábánál terül el. Az adatok megerősítik a korábban tárgyalt éghajlati jellemzőket: a Kis-Inóc-hegység csapadékosabb a Kárpát-medence belső területeinél, amely csapadék egy része hó formájában hullik le, ezért a hótakarós napok száma is nagyobb. Ez utóbbi a mezőgazdaság számára jelent nagyobb biztonságot azzal, hogy az őszi vetés megmaradása valószínűbb.

A hegység talajtakarója a nagy lejtésszög miatt általában vékony, az éghajlatból és az alapkőzetből következően pedig rendzina, vagy kilúgozott, savanyú barna erdőtalaj, ami gabonatermesztésre még megfelelő. A folyóhoz közelebb eső alacsonyabb hátaakat, heglábfelszíneket lösz, illetve annak folyóvíz által lerakott módosulata, vályog borítja, ami a legjobb talajképző kőzetek egyike. A hegység erdeinek természetes növényzete a lombhullató erdő. Fáinak legnagyobb része bükk (ma kb. 60%) és tölgy (ma kb. 20%), foltokban előfordul erdeifenyő, kőris, gertyán és juhar is. A kisebb hegyek közti medencékben helyenként vizenyős területek, ún. rétlápok találhatók.³⁷

A vár jelentőségét növelte, hogy közelében, a Vág-völgyében fontos utak haladtak. Az országos jelentőségű Pozsony–Nagyszombat–Trencsén–Zsolna útvonal ugyan a folyó menti alföld másik oldalán, Csejte vára alatt vezetett, de a Komárom–Galgóc–Pöstyén–Trencsén, és a Nyitra–Pöstyén–Trencsén utakat Temetvény vára ellenőrizte. A várból tiszta időben 30–40 kilométer hosszan is szemmel lehetett tartani a Vág-völgyét.

Temetvény betelepülése és birtoktörténete

Az ország e része az Árpád-korban meglehetősen ritkán lakott volt, ami egyfelől a terület gyepű-jellegével,³⁸ másfelől a természeti viszonyokkal magyarázható, ugyanis az itt 8–10 kilométer széles folyó menti alföldön kívül, mindent összefüggő bükkerdő borított, ami a megtelepedésre kevésbé volt alkalmas. Ennek következtében a Vág völgyében nem alakultak ki összefüggő birtoktestek. A nagyobb váruadalmak, melyek a XIV. században kialakultak, inkább a Kis-Kárpátok még megszállatlan lejtőin terjeszkedtek. Magában a Vág-völgyében sok volt a királyi

³⁷ Bulla–Mendöl, 1999. 240–245. p.

³⁸ Az 1015/1018-as cseh és lengyel támadások következtében épültek ki a határispánságok: Bolondocs (Beckő), Bánya (Banka), Galgóc, Sempte és a Morva folyó menti Sasvár. Györffy, 1996. 333. p.

terület, amelyet nem egyszerre adományoztak el, hanem kisebb részletekben. A Vág bal partján a XIII. században egy új királyi uradalom alakult ki, Temetvény várának birtoka.³⁹ Lehetséges, hogy ezt a várat említik Vágújhely és némely más Nyitra megyei települések határjárásában *castrum de Tenna* néven.⁴⁰ Nem sokkal későbbi a vár első biztos említése, V. István egy 1270-ben kiadott oklevelében, mely szerint *castrum Temethyn* Endre fia Mihály comes vára volt, melyet 1265-ben sikeresen megvédett, a király apjával, IV. Bélával szemben.⁴¹

A vár neve magyar eredetű, bár pontos jelentése nem ismert. Annyi bizonyos, hogy a magyar temet szó származéka, aminek eredeti jelentése töltést, halmot, dombot csinál volt.⁴² Temetvény a magyar-szláv nyelvhatártól (ami Pöstyén és Tapolcsány között húzódó vegyes lakosságú sáv volt) éppen északra terül el. Ez abban is megnyilvánul, hogy a várhoz tartozó falvak nevei egy kivétellel szláv eredetűek. Egészen a XVII. század elejéig forgalomban volt Réte falunak a magyar neve (amely azt jelenti, hogy valakinek a rétje⁴³), ez után azonban érvényesült a szláv népszerűség túlsúlyának hatása, és kizárólag a Luka névalak fordul elő, amely ugyanazt jelenti, mint a magyar Réte. A többi falu neve közül a Hradek váracskát jelent, s valószínűleg a határában fekvő morva erődíj nyerte nevét, Lehotának a szabadok által alapított irtványfalvakat nevezték.⁴⁴ A Hubina név irtást jelent, ennek lakói azonban feltehetőleg nem rendelkeztek kiváltságokkal. Az etnikai összetétel a XIV. században némileg megváltozott, mert az erdős vidékekre sziléziai és morva telepesek érkeztek, elsősorban a Morva-folyó vidékére, de a később felbukkanó Temetvényhez tartozó falu, Moraván is ennek emlékét őrzi nevében.⁴⁵

A vidék a XIV. században először Csák Máté uralma alatt állt. Az 1332-es pápai tizedjegyzék szerint a vár tövében (a Vág partján) fekvő falu, Hradek plébánosának évi jövedelme 1 márka (8 pensa) volt, s ez alapján 5 garas illetve a pápát.⁴⁶ 1348. augusztus 14-én Nagy Lajos király Temetvényt a hozzá tartozó Hradek, Pöstyén, Banka, Duchreuy, Horka, Mosoch, Lehota és Ratun falvakkal együtt a nápolyi had-

---

39 *Fügedi*, 1938. 35. p.

40 *Teleki*, 1863. 227. p. 8. jegyzet.

41 *Györffy*, 1996. 475. p.

42 *Kis*, 1988. II. köt. 635. p. Véleményem szerint ez arra is utalhat, hogy a névadáskor jórészt földvár lehetett, és később építették át kővárnak.

43 *Kis*, 1988. II. köt. 411. p. „Réte magyar eredetű, a rét, „kaszáló” birtokos személyraggal ellátott alakja.”

44 *Ila*, 1976. 196. p.

45 *Györffy*, 1996. 334. p.

46 *Uo.* 398. p.

járásban szerzett érdemeiért Tóth Lőrincnek és fiainak adományozta.⁴⁷ Ezután majd' száz évig szinte semmit sem tudunk a várról. A Hunyadi-korban Újlaki Miklós birtoka volt, ennek megerősítésére adta ki V. László király, a két párt megbékélése után, 1453. szeptember 14-én oklevelét, melyben neki adományozza.⁴⁸ A század végén Újlaki Lőrinc lesz a vár ura.⁴⁹

A család kihalásával a birtok visszaszállt a királyra. II. Lajos 1524. július 20-án, Budán kelt oklevelében 25000 forintért örökletes zálogba adta Thurzó Eleknek összes tartozékával (Bayna és Pesthyen oppidumok, Zerdahel, Lehota, Banyka, Rethee, Raduok, Horka, Kysmodroh, Nagmodroh, Olehota, Wylehota, Hwbyna és Morawany falvak és Ducibrod praedium) együtt.⁵⁰ Thurzó Elek kincstartó 1543-ban meghalt, és mivel csak lányai voltak, királyi engedéllyel rájuk hagyta a semptei, galgóci, temetvényi és richnói domíniumokat, míg a fiági rokonság csak a szepesvári és a bajmóci uradalmat kapta. Természetesen rögtön megindult a majd' fél évszázados küzdelem a férfirokonok között az ország legnagyobb vagyonának legalább egy részéért.⁵¹ Annyi bizonyos, hogy 1549-ben Székely Magdolna (Thurzó Elek özvegye) és Báthori András (tárnokmester, Thurzó Elek idősebbik lányának, Annának a férje) közös birtoka.⁵² 1569-ben Thurzó Erzsébet, és férje Julius zu Salm und Neuburg gróf⁵³ birtoka. Az örökségért folytatott harcnak az vetett véget, hogy 1596-ban utód nélkül meghalt Thurzó Elek utolsó leszármazottja Salm Anna,⁵⁴ és ezzel minden jószág Thurzó Elek néhai bátyjának, Györgynek a

---

47 *Ethey*, 1936. 184. p.

48 *Themethwen* várat a következő [mind Nyitra megyében fekvő – N. Z.] birtokokkal és falvakkal: *Banya* a benne lévő vámmal, továbbá *Morwan*, más néven *Moraven*, *Dwczrew*, *Kysmodro*, *Naghmodro*, *Aglehota*, *Vylehota*, *Rethy*, *Horka*, *Hwbyna* és *Hradnok* (...) amelynek békés birtokában voltak már elődei is, maga is, most azonban új adományként adja a nevezett Miklós vajdának és fiainak. Mohács előtti oklevelek gyűjtemény. CD-ROM. Az oklevél jelzete: DL 14726.

49 *Ethey*, 1936. 184. p.

50 *Bártfui Szabó*, 1919. I/2. 551. p.

51 *Berlász*, 1936. 8. p.

52 *Maksay*, 1990. I. 542–563. p.

53 Róla meglehetősen keveset tudunk. Gr. Salmis et Neuburg Eck és testvérei Gyula és Miklós az 1563. évi országgyűlésen honfűsítettak (77. tc.). Waichard (Veikárd) 1606-ban mint tanácsos írta alá a bécsi békekötést. Nagy Iván szerint a család a 17. század folyamán maradék nélkül kihalt. *Nagy Iván*, X. 21. p.

54 Thurzó Elek ifjabbik lányának, Erzsébetnek a 3. (gr. Julius Salmmal kötött) házasságából származó leánya. *Nagy Iván*, X. 201. p.

dédunokáira, Miklósrá, Kristófra, III. Elekre (aki 1597-ben elhunyt), és Szaniszlóra, a későbbi nádorra szállt.

A XVI. század végén a birtok urai a legdélibb, Pöstyéntől mindössze 3 kilométerre fekvő Moraván faluban egy kastélyt építettek, amely máig szép emléke a felvidéki reneszánsz építészetnek. Később, a 18. században az épületet barokk kápolnával egészítették ki.

A tizenötéves háború pusztító eseményei először 1599-ben érték el a birtokot, mikor Ibrahim budai pasa végigdúlta a Vág-völgyét egészen Beckóig.⁵⁵ Arról nincs tudomásunk, hogy Temetvény várát is elfoglalta volna, de az biztos, hogy a körülötte fekvő falvaiban, és Pöstyénben jókora pusztítást végzett.⁵⁶ A Bocskai-szabadságharc alatt, 1605/06-ban Nyitra megyében komoly harcok dúltak, különösen a Nyitra völgyében, ami a temetvényi birtoktól ugyan távolabb esik, de a vallon katonák, majd Bocskai hajdúinak pusztításából ez a vidék is részesedett.⁵⁷

A század végére a Thurzók 120 000 forintos tartozást halmoztak fel Salm Waichard felé, amit egy megállapodás szerint 1597-től kezdve részletekben, minden évben Szent György ünnepén 30 000 forintot adva kellett volna törleszteniük. Mivel ezt sem tudták teljesíteni, II. Rudolf 1598-ban elrendelte a végrehajtást (a Thurzók tiltakozása és 12 000 forintos törlesztése ellenére), melynek értelmében Temetvény és tartozékai, valamint Pöstyén és Banka oppidumok mindaddig Salm gróf birtokába kerülnek, amíg a Thurzók ki nem fizetik adósságukat. Salm Waichard felajánlotta a Thurzóknak, hogy elengedi a maradék 48 000 forint egy részét, ha a birtok legértékesebb részét Pöstyént a fürdőjével együtt, és a Vág túlsópartján fekvő Bankát megtarthatja.⁵⁸ Mivel eme szándékát a Thurzók ellenezték, és a vármegyénél megtámadták, heves jogi vita bontakozott ki, melynek során 1601. szeptember 10. és 1602. június 20. között a Magyar Kamara igazgatása alatt állt a vitás terület,⁵⁹ ami utána véglegesen Salm gróf kezébe került. A birtok maradék részét, ami a várat is magába foglalta, a három Thurzóé (Miklós, Kristóf és Szaniszló) maradt, kiktől Apponyi Pál váltotta magához. Hamarosan fiú utód nélkül elhunytak Thurzó Szaniszló még élő testvérei is (Miklós 1609-ben, Kristóf 1614-ben), míg végül a nádor, immár egyedüli birtokosként kiváltotta a temetvényi

---

55 *Berlász*, 1936. 98. p.

56 *Rupp*, 1870. 1/2. 597. p.

57 *Berlász*, 1936. 99. p.

58 *Mrva*, 1996. 42–43. p.

59 MOL Kamarai Levéltár E 554. Városi és kamarai iratok, számadások. Fol. lat. 1357. fol. 2.

jószágot a zálogból.⁶⁰ Végrendeletében egyetlen lányára, Évára hagyta a temetvényi birtokot, azzal a kitételrel, hogy ha hajadonon, vagy utód nélkül halna meg, szálljon idősebbik fiára, Ádámra.

*Aszt azért az Themetvén wárát in suis pertinentiis hagjom az én szerelmes leaniomnak Evanak, mivelheogy azt az penzt fordítottam arra, kit eő nekie in paratis hagihattam és adhattam volna azon negiven niolcz ezer forintban, es a mellé ha az ur Isten szerencsét parancsol neki, késpénzt eött ezer araniat körmeccit illien conditioval, hogy ha vagy haiadon feőwel vagy ha az ur Isten szerencsét parancsol neki maradék nélkül meg halna, kit a fölsíges ur Isten az eő szent fiaiért ell tawoztasson, tehat akkor Temetvén vara minden tartomaniaval szállion a fiamra Adamra.*⁶¹

Bizonyára nem sejtette, hogy halála után két évvel, 1627-ben ez már meg is történik. 1635-ben azonban meghalt Thurzó Ádám is, és nem telt bele egy év, hogy öccse Mihály is követte testvéreit.

Ezzel 1636-ban fiúágon kihalt a Thurzó család Magyarországon. Birtokaik visszaszálltak a királyra, és abban a pillanatban azonnal megindult a vetélkedés a hatalmas vagyonért. Thurzó Szaniszló nádornak volt ugyanis két leánytestvére, akiknek leszármazottai ekkor még éltek: Thurzó Máriának második férjétől, Rottal Jánostól⁶² született két fia János és András, valamint két lánya Zsuzsanna és Katalin, akinek férjei (Fitter Gyula⁶³ és Sándor Ferenc⁶⁴) szintén ki szerették volna venni részüket az osztozkodásból. Az ő és fiúági egyenes leszármazottaik részére⁶⁵ III.

---

⁶⁰ *Berlász*, 1936. 9. p.

⁶¹ *Bártfai Szabó*, 1919. I/2. 624. p.

⁶² *Nagy Iván*, X. 202. p. Véleményem szerint Thurzó Mária férjét Rottal Jánosnak hívták, és ő az, akit az 1622. évi országgyűlésen honfiúsítottak (79. tc.), és az ő első házasságából született Rottal András, mert az 1635. évi 93. tc. szerint a nagykorúságot elérvén a honfiúsítási esküt neki is le kellett tenni. *Nagy Iván*, IX. 781. p.; a törvénycikkeket lásd: Magyar törvénytár III. 1608–1657. 232–233., 352–355. p.

⁶³ A köznemes (*egregius* egy 1693-as oklevél szerint: *Bártfai Szabó*, 1919. I/2. 768., lásd a 87. jegyzetben is) Fitter család eredetét nem ismerjük (címerüket viszont igen). *Nagy Iván*, IV. 182–183. p.

⁶⁴ Szlavnicai Sándor (I.) Ferenc köznemes, Szlavnicai Sándor János 1616-ban alnádor és Aranyay Dóra fia. A Sándor család lúk(a)i ágának megalapítója. *Nagy Iván*, X. 32., 37. p.

⁶⁵ „ipsorumque haeredibus et posteritatus masculini sexus universis in linea recta” *Bártfai Szabó*, 1919. I/2. 768. p.

Ferdinánd király adománylevelet állított ki 1638. július 4-én, Bécsben.⁶⁶ Hasonlóképpen birtokra pályázott Thurzó Szaniszló másik húgának, Zsuzsannának Forgách Zsigmondtól született lánya Forgách Éva, illetve annak férje, az egykor Bethlen Gábor felesége körül is legyeskedő Csáky István. Ezért Csáky még 1635-ben megegyezett Rottal Jánossal, hogy 35 000 forintért megváltja tőle a temetvényi és a richnói jószág ráeső részét, azaz az egynegyedét,⁶⁷ így ez is belekerült az imént említett III. Ferdinánd által kiadott oklevélbe. Csáky István édesanyja egy 1638. április 11-én Adorjánban kelt levelében örvendezik Temetvény megszerzésének.

*Közhirrel hallom, hogy Temetvény, mondják, az atyafiak számára jutott voln', úgy tetszik nem sok amyi sok szép várak közül*⁶⁸

Ekkor a következő tartozékok kerültek, legalább részben a Csáky család kezébe: Dusócz (Dozsibrod, Ducó), Hradek, Hubina, Lehota, Moravanka, Réthe. Kismodrón csak 1689-től, Nagymodrón csak 1715-től vannak Csáky birtokok.⁶⁹

Bethlen Gábor 1619/20. évi hadjáratával kapcsolatos harcok, mely a Vág mentét is érintették, a birtokban is okoztak károkat, melyek közül legjelentősebb a német csapatok kegyetlenkedése volt.⁷⁰ Utódja, I. Rákóczi György 1644 áprilisában végigvonult a Vág mentén, azonban Galgócnál érzékeny veszteségeket szenvedett. A török érkezéséig talán ez a hadjárat viselte meg a legjobban a falvakat.

1641. július 21-én gr. Csáky István 5555,5 forintért meghatározott időre elzálogosítja a temetvényi birtokból ráeső részt a közbirtokosság másik résztvevőjének, Szlavniczai Sándor Ferencnek. Pár nap múlva 1641. július 25-én Szlavniczai Sándor Ferenc elzálogosítja Hubina falut Plathi Ferencnek, 4433 ezüst tallérért. Ő azonban még az év októberében visszaadta a birtokot eredeti tulajdonosának azzal, hogy a zálogösszeget következő év (1642.) április 23-ig vissza kell neki fizetni, és ami restanciája a parasztságunk feléje volna, azt Sándor Ferenc a saját embereivel tartozik részére beszedni.⁷¹ 1653-ban Rottal Zsuzsanna a reá eső részt zálogba adja

---

66 I. Lipót által 1693-ban kiadott, Csáky István részére szóló adománylevélbe bele van foglalva az 1638-as oklevél is. Az átíró adománylevelet közli *Bártfai Szabó*, 1919. 1/2. 766–770. p.

67 *Nagy Iván*, IX. 852. p., valamint *Ethey*, 1936. 185. p.

68 *Deák*, 1875. 140. p.

69 *Sváby*, 1898. A településneveket az ő helyesírásával közlöm.

70 *Berlász*, 1936. 99. p.

71 MOL Csáky család levéltára P 72. Fasc. 301. No. 4.

Berényi Györgynek.⁷² Ugyanez évben Csáky Ferenc⁷³ kiváltja a zálogból a moravankai kastélyt és birtokot, ami a Csákyak birtokrészeire esett.

1662. november 4-én Lipót megerősítette elődjének 1638-as oklevelét, ebben Temetvény tartozékaiként Hubina, Moraván, Kismodró, Hradok, Huorka, Réte másképpen Lúka, Nagymodró, Ólehota, Újlehota és Ducó falvakat nevezték meg.⁷⁴ Egy nappal utána kelt Szepes várában Csáky (VIII.) István végrendelete, melyben szabad rendelkezéssel fiára, (X.) Istvánra hagyja a temetvényi birtokot.⁷⁵ Valahogy a két Csáky testvér megegyezhetett, mert egy vármegyei szolgabírói végzés szerint 1664-ben Temetvényt özv. Fitter Jánosné,⁷⁶ Csáky Ferenc, id. Sándor Gáspár⁷⁷ és Sándor János⁷⁸ birtokolta.⁷⁹ A birtokhoz tartozó Lúkán időközben a Sándor család kastélyt építtetett, a kastély kápolnáján levő évszám szerint 1674-ben.⁸⁰ 1670-ben elhunyt Csáky Ferenc, kinek egyetlen fia, István korán meghalt. Mivel gyanúba keveredett a Wesselényi összeesküvésben, nemcsak tisztas eltemetését tiltották meg, hanem elkobozták ingóvagyonát, a temetvényi birtokrésze pedig királyhű testvéreére, Csáky (X.) Istvánra szállt. 1676. június 26-án Csáky (X.) István temetvényi jószágát zálogba adta Bercsényi Miklósnak és minden rendbéli maradékának.⁸¹ Özv. Csáky Ferencné kérésének engedve Bercsényi Miklós, bár a zálogidő még nem telt le, átengedett egy részt a várból a Csákyaknak.⁸²

1663/64-ben, Érsekújvár eleste után már a törökdúlás veszélye is közeli valósággá vált a birtok népei számára. Miután 1663 októberében a törökök elfoglalták Galgócot, szinte semmi nem állt útjában portyáiknak egészen Temetvény váráig,

72 *Ethey*, 1936. 185. p.

73 Csáky (V.) Ferenc (1630–1670), Csáky (VIII.) István fia, Csáky (X.) István testvére: 1654–56 Veszprém főkapitánya, 1663–70 Szepes vármegye örökös főispánja, aranyarkantyús vitéz, cs. kir. tanácsos, 1665–70 Felső-Magyarország főkapitánya. Az apjával rossz kapcsolatban volt, többek között azért is, mert 1661. február 13-án Trencsénben tiltása ellenére feleségül vette Czobor Erzsébetet. *Nagy Iván*, III. 80. p., *Pálffy*, 1998.

74 Erről az oklevélről említést tesz a már hivatkozott 1693-as adománylevél is, amelynek teljes szövege megtalálható (többek között) a Csáky levéltárában: MOL P 71 Fasc. 89. No. 10.

75 *Bártfai Szabó*, 1919. I/2. 728–740. p.

76 Fitter Gyula fiának, Jánosnak özvegye, szül.: Bucsányi Zsuzsanna. *Nagy Iván*, IV. 182–183. p.

77 Szlavnicai Sándor Ferenc fia, scellyei várkapitány, egy ütközetben golyó sodorta el a bal lábát. Felesége Iklódi Szluha Kata. *Nagy Iván*, X. 34., 37–38. p.

78 Szlavnicai Sándor Ferenc fia, id. Sándor Gáspár testvére, Berényi Anna férje. *Nagy Iván*, X. 34., 37–38. p.

79 MOL P 71 Fasc. 89. No. 4.

80 *Ethey*, 1936. 118–119. p.

81 *Uo.* 185. p.

82 *Uo.* 186. p.

sőt inkább Beckóig, mivel a temetvényi várban állomásozó másfél tucat katona csak saját magát és a várat tudta megvédeni, a birtok falvainak biztonságáról már nem tudott gondoskodni, legfeljebb úgy, ha a parasztok a várba menekültek, kint maradt javaik pedig odavesztek. Így történhetett az is, hogy a birtok falvai engedelmeskedvén Husszein érsekújvári pasa felhívásának, 1663 végén behódoltak a töröknek. A Temetvényhez tartozó falvakat az Érsekújvári ejáletbe, és azon belül a nyitrai nahijébe sorolták. A falvakról török adóösszeírás is készült, természetesen nem a helyszínen, ami ezért igen pontatlan.⁸³ A török polgári igazgatást gyakran úgy szervezték meg, hogy a náhijék központjával határmenti településeket választottak, így segítve a megadóztatott területek növelését, a békés előrenyomulást. Több esetben a náhijék csak formálisak, csak a remélt behódoltatás irányait jelzik, és nem jelentik a terület tényleges elfoglalását.⁸⁴ Lipótvár felépítésével a portya veszélye megszűnt, de az évi adót a törökök a Vasvári béke után is megkövetelték.⁸⁵ Hogy ebből mennyi folyt be a török kincstárba, nem tudni, de valószínű, hogy csak egy-két évig volt ennek beszédese reális, utána a büntető portyák veszélyének csökkenésével ez inkább elméleti igényné változott a törökök részéről.

A Thököly-felkelés idején Csáky (X.) István ellentmondásos szerepet játszott, ezért a felkelés leverése után birtokait, így Temetvényt is, konfiskálták.⁸⁶ Később kegyelmet nyer, így 1693-ban adománylevelet kap I. Lipóttól, amely megerősíti birtokaiban, és a kihalt Rottal és Fitter családok részeit is neki adományozza, illetve a zálogosok kezében hagyja.⁸⁷ Az országbírói tisztséget is viselő Csáky (X.) István elhunyt után három évvel, 1702. július 28-án az özvegy és gyerekei felosztották egymás között a birtokokat. A temetvényi jószág Csáky (XII.) Istvánnak jutott.⁸⁸ Maga a vár ekkor Bercsényi Miklós kezén volt.

A Rákóczi-szabadságharc alatt a folyón való átkelést megkönnyítendő, a kurucok 1708-ban Moravánál hidat építettek a Vágon.⁸⁹ A hagyomány szilárdan állít-

---

83 *Blaskovics*, 1993. 300–318. p.

84 *Hegyí*, 1995. 120. p.

85 *Mrva*, 1996. 46–47. p.

86 *Ethey*, 1936. 187. p.

87 *Bártfai Szabó*, 1919. I/2. 766–770. p.

88 Harmadszor. En groff Csáky István választottam osztalyos reszül az moravankai (= moraváni N. Z.) residenttiát, mely nemes Nyitra vármegyében vagyon, minden ahoz tartozó pertinentiakkal, nevezet szerint penigh kilencz száz tizen nyolcz szepessi köből alá való majorság földel és száz hatvan szekér szčna termő réttel, ugy az modrovai hatarban lévő egy darab szőlöcskével 's Morvánkán lévő három malommal és Hradcken lévő két malommal edgyütt. *Bártfai Szabó*, 1919. I/2. 786. p.

89 *Ethey*, 1936. 176. p.

ja, hogy a Rákóczi-szabadságharc végén innen menekült Bercsényi Lengyelországba.⁹⁰ Valószínűbb azonban, hogy a közeli Brunóccal cserélte fel az emlékezet, ahol a Bercsényi családnak kastélya volt. A várat tudomásunk szerint a sikeres ostrom után Heister generális parancsára robbantották fel 1710-ben.⁹¹

A 18. században Csáky Imre bíboros, esztergomi érsek viselt gondot a birtok Csáky tulajdonba tartozó területeiről, aminek központja a moraváni kastélyba tevődött át. Hozzá az 1738-as második Csáky birtokosztálykor került.⁹² Később az öröklések, birtokprózódás és zálogba adások következtében a temetvényi birtok tulajdonszerkezete teljesen szétaprózottá vált.

A múlt században Thaly Kálmán munkája⁹³ nyomán általánosan elterjedt az a tévedés, hogy Bercsényi Miklós Temetvény várában született. (Ami azért sem lehetséges, mert 1655-ben még nem volt Bercsényi zálogban a birtokból semmi.) 1906-ban, mikor hazahozták földi maradványait, egy emléktáblát helyeztek el Temetvény várának egykori bejáratánál. A magyar felirat alá felvésték Bercsényi híres mondását: *Omnia si perdas, famam servare memento*. A táblát 1918-ban eltávolították.⁹⁴

Temetvény a XVII. században

A birtok leírása

A Thurzó család kihalása utáni új helyzetben négy család osztozott a birtokon. A korszak szokásai közé tartozott, hogy az ilyen közös tulajdonú birtokok felosztásakor nem törekedtek a tulajdonosoknak egységes, összefüggő területet adjanak, ami magában is egy birtokot alkothatna, hanem fenntartották az eredeti birtokot, mint immár fiktív gazdasági egységet. A tulajdon megosztását pedig úgy végezték,

---

⁹⁰ *Uo.* 158. p.

⁹¹ *Mrva*, 1996. 50. p.

⁹² Másodszor. Én groff Csáky Miklós váradi püspök ugyanis mint groff Csáky Mihály fiának Csáky Imre kedves cöcsécskimnek curatora és plenipotentiarissza (...) Említett kedves cöcsécskem Csáky Imre részére pedig vettem moravánkai kastélyt, ugyan Moravánka nevű egész helységet, azon kívül Hubina, Duco, Kis-Modro, Nagy-Modro, Ó-Lchota, Új-Lchota és Hradek nevű helységeket (melyek mind nemes Nyitra vármegyében vadnak) lévő portoikat azoknak minden épülteivel, appertinentiaival és proventusával edgyütt. *Bárfai Szabó*, 1919. 1/2. 803. p.

⁹³ *Thaly*, 1885–1892.

⁹⁴ *Mrva*, 1996. 50. p.

hogy minden egyes falut felosztottak négy részre, és magában a várban is minden tulajdonosnak lett egy elkülönített lakrésze, amely azért mégiscsak a közös vár szerve része volt. Ezzel kizárták azt a lehetőséget, hogy az egyes részbirtokosok területileg is el tudják különíteni tulajdonukat. Természetesen a középkori birtokjelleg fennmaradásával együtt minden birtokos független gazdálkodást végzett, saját malmai és tároló vermei voltak. Az ilyesfajta megosztást jól szemlélteti a birtok felosztása.

A felsorolt falvak, melyek Temetvény vár tartozékait képezték mind a Vág bal (azaz keleti) partján feküdtek. A XVI. század első feléig Hradek és Vieszka községek között a Vágon a temetvényi és csejtei földesurak közösen vízi vámot szedtek a folyón fákat úsztató tutajosoktól.⁹⁵ A folyó túlsópartján fekvő Vieszka a XVII. században a Csákyak birtoka volt, akik jelentős majorsági gazdálkodást folytattak itt. A Vág szigete közül egy, a Hradek közelében fekvő tartozott a birtokhoz, melyen irtásföldek voltak.⁹⁶

Kismodró falu egy hosszú völgy kijáratánál fekszik, ami igen kedvező a víz-energiát felhasználó malmok számára. A Thurzó család kihalásakor felvett urbárium szerint a faluban működött egy három őrlőköves malom, melyből két kerék búzát őrlött. A molnár a beszedett őrlési díj 2/3-át adta a földesúrnak, 1/3-át megtarthatta. A korpán évente két disznót kellett hízlalnia, és ezenfelül szükség esetén a földesúr rendelkezésére kellett állnia. Ő nem bérlő volt, hanem konvencionális földesúri alkalmazott. Volt itt egy fűrészmalom is, de a patak vízhozama nem volt elég a működéséhez, ezért áttelepült az Apponyiak hradeki fűrészmalomába. A harmadik malma a falunak egy kallómalom volt, melyet egy lúcai takács bérelt, és ezért 10 forintot fizetett. A malomban dolgozó ványoló otthona körül volt egy pince, amelyben kb. 400 hordónyi bort tároltak. A faluban működő mézszárszék a haszonvétel bérletének fejében évente 50 serpenyő húst tartozott adni a vár konyhájára. Ezenkívül három kert is volt a faluban, mindhárom a földesúr használatára: egy kerítéssel körülvett gyümölcsöskert benne épülettel, a falu felső részén egy babbal bevetet kert, és a falu alsó részén egy veteményeskert. A faluban élt egy serfőző is, szintén földesúri alkalmazott, bármiféle szükségben rendelkezésre állni köteles. A faluhoz öt irtásföld is tartozott, amit a földesúr művelt. 1636-ban összesen kb. 60 mérő búzát vetettek el ezekben. Mindezekben túl hat szénáskertet (a nevekől ítélve megüresedett jobbágytelkek tartozékai) szintén a földesúr művelte meg. A faluban volt egy rév is a Vágon, aminek használatáért minden lakos egy mérő búzát tartozott adni, felét a földesúrnak, felét a révésznek. Ezenkívül a révész

---

⁹⁵ Uo. 39. p.

⁹⁶ Uo. 53. p.

évente 40 dénárt fizetett a provisoroknak. Később a Csákyak ezen keresztül szállították át a felsőszerdahelyi major terményeit a Vágon. Kismodró faluban, részben elhelyezkedésénél fogva sokoldalú gazdasági tevékenység folyt.

Ezzel szemben a tőle délre fekvő Ducóban 1636-ban még sem malom, sem kert, sem majorság nem volt, egyedül egy takács színezte a képet, aki évente egy különleges posztót tartozott adni a földesúrnak. Később a földesúr itt is kisajátított egy desertát magának. A falunak nem volt saját bírója, hanem a kismodrói *judex* felügyelete alá tartozott.

Nagymodróon a falu egész területét a földműves vagy a pásztor jobbágyok használták, a falun átfolyó patak bármiféle kiaknázásának tilalmával, mert erre a patakra épült a szomszédos Kismodró már tárgyalt gazdasága. Mivel a két falu közel fekszik egymáshoz, a jobbágyoknak nem okozott nagy nehézséget az örölni gabona Kismodróra való szállítása. Itt lakott az uradalmi pásztorok egyike is.

A hegység belsőbb részeiben fekvő egykori irtványfalú, Ólehota rendelkezett saját malommal, amit a molnár évi 6 forintért bérelt. 1636-ban itt lakott az uradalom officialisa, Matheus Kmeczik, aki a két erdőóvóval együtt fel volt mentve a robot alól.

Újlehotán a szabad Pokog családnak volt egy malma, amiért semmit nem fizettek, csupán a korpáért évi 1 disznót, vagy hat forintot. A falun átfolyó két patak méretes pisztrángjai kizárólag a földesúr és a várnép táplálására voltak rendelve. A faluban lévő kert frissen lett megújítva, nagyrészt lombos (gyümölcs) fákkal.

Hubina faluban egy szimpla őrlőköves malom volt, ami a földesúr tulajdonát képezte, ennek bérletéért évi 25 mérő gabonát fizetett a molnár. Érdekesség, hogy ebben a faluban (noha viszonylag népes volt) nem volt borkimérés, hanem a kismodrói korcsmáros szolgálta ki Hubinát is. Itt is volt egy pisztrángban gazdag patak, amit az urbárium tanúsága szerint még őriztetett is a földesúr, nehogy jobbágy halásszon belőle. Két pásztorokodással foglalkozó zsellércsalád is lakott a faluban.

Hradeken a hegység egyik leghosszabb patakjára települve a Thurzóknak volt egy malmuk, melyet a molnár bérelt, továbbá volt egy fűrészmalom is, mely egy ideig Apponyi zálogban volt. A birtok másik hentese itt működött, a kismodróihoz hasonlóan évente meghatározott mennyiségű húst tartozott adni a vár konyhájára. A falu patakjában bárki halászhatott, a földesúr itt nem tiltotta ezt, de minden családnak évente egy halat kellett szolgáltatnia a földesúrnak. A faluban volt egy valamiféle majorsági ház is. Ide tartozott a falu határában lévő földesúri legelő, valamint a bezoveci majorság is. A birtokon egyedülálló módon a faluban a plébánosnak is volt szántója, amit a földesúr műveltetett meg, s a termés 1/4-ét adta a papnak. A század második felében itt is létesült egy átkelő a Vágon, ami a túlparton lévő, kiterjedt vieszkai major megközelítését tette lehetővé. A faluban lakott két er-

dőővő jobbágy, kik mentességet élveztek a robot alól, ellentétben a szintén jobbágyi telekkel is rendelkező bodnárokkal.

Huorkán három malom is volt, mindhárom gabonát őrlött, mindháromat egy-egy helybéli lakos bérelte a földesúrtól meghatározott mennyiségű gabonáért. A falu patakjának hasznát itt is kizárólag a földesúr élvezhette.

Csáky Ferenc birtoklásának idején Moravánon három malom volt, mindegyik több lakos birtokában. Itt volt a legnagyobb kiterjedésű majorság is, amit a faluban épült kastélyból a helyi officiális irányított.

A birtokon összesen tíz malom volt, mely gabonát őrlött. Mivel ezek közül három-három ugyanabban faluban helyezkedett el, ezért minden második település rendelkezett saját malommal. A molnárok részben bérlőként, részben földesúri alkalmazottként végezték tevékenységüket, kivéve az újlehotai Pokog családot, aki *liber* lévén saját malommal rendelkezett, és csupán disznóhízlalásra volt kötelezve. Egy-egy fűrészmalom volt Hradeken és Kismodróon.

Temetvény vára és a hozzá kapcsolódó birtok a nyugati határtól hozzávetőlegesen 30–40 kilométerre terült el. Ugyan közeléőből nem vitt egyenes út, csak Nagyszombaton át Ausztriába, ill. Morvaországba, földrajzi fekvése miatt felmerülhet a kérdés, bonyolított-e a vár illetve urai valamiféle külkereskedelmet, avagy nem. Erről forrás nem áll rendelkezésre, ám az felettébb valószínű, hogy a birtokon megtermelt javak kis mennyisége nem lehetett tárgya komoly árucserének. Az esetleg elképzelhető volna, hogy a Szilézia ill. Morvaország felé tartó kereskedők tranzitállomásnak használták a várat, ám ha ez így is volt, ennek mértéke bizonyosan nem volt jelentős.

A vár leírása

Pontos alaprajzát a várnak nem lehet megrajzolni, részint a levéltári adatok hiányossága miatt, részint azért, mert a vár régészetileg még ma is feltáratlan. A moraváni és a lúcai kastélyok felépülésével valószínűleg kevesebb munkát és pénzt fordítottak a vár karbantartására, annak ellenére, hogy a birtok gyakorlati központja mindvégig a várban maradt. Ezért írhatta (igaz nem személyes tapasztalat, hanem csak hallomás alapján) 1668-ban Csáky Ferenc, mikor a birtokát minden részletre kiterjedően felmérte, hogy

„az Szobai Kamarat es Bottyar Pinczey és azoknak falai meglehetősen állapotban vannak, az egy smind bezelek, hogy semmire kellők az Uar kerőletinek vagy külső

*falnak egyik része még az háboruban kidult uolt, ki mostis azon állapotban van, és fal helyeth faból röt kalittka van épette.*⁹⁷

Valószínűleg az 1663. évi török portya során sérült meg a vár, s helyreállítását pénzhiány, vagy a közvetlen veszély csökkenése miatt nem siettek elvégezni.

Az 1684-es inventárium szerint a vár Csáky Istvánhoz tartozó része 8 szobából, egy konyhából, pincéből és tárházból állt, melyekből az alsó emeleten volt 3 szoba, egy kisebb szoba és egy nagyobb fülke volt. A vár közelében lévő majort, amely nem sokkal korábban épült, elhanyagoltnak írja. Az alsóvárban két kocsi volt, az egyiket a várnagy használta. A Sándor család része 5 szobából és egy tárházból állt.⁹⁸

A moraváni kastélyról részletes leírást csak 1668-ból ismerünk. Öt évvel korábban a törökök megostromolták és megpróbálták felgyújtani a kastélyt, ami ennek nyomait (például lukak a kőkerítésen) még magán viselte. Azonban nem szenvedett komoly károkat, mert a kastély melletti istálló és (valószínűleg) lovászlak, valamint a jobb oldalt a kastélyhoz tapasztott épült majorház ugyanúgy épen megmaradt, mint az egyszintes kastély három szobája és kerengője, ami szalmafedeles volt, tehát könnyen leégthetett volna. A kastélyhoz kert is tartozott, aminek növényeit nem ismerjük. Úgy tűnik, hogy a moraváni kastély ekkor még kevéssé volt lakóhely, sokkal inkább majorsági központ. A felsorolt ingóságok (fejsze, vasas szekér, ekevas) is mind ehhez köthetők.

A vár fegyverzete

A temetvényi vár, mint már említettem a végvári harcokban nem játszott, földrajzi helyzeténél fogva nem is játszhatott semmiféle komoly szerepet. Ráadásul viszonylag kis várról van szó, ahol maguk a vár urai sem tartózkodtak rendszeresen. Hadászati szempontból meglehetősen elavult erődítménynek számított már a 17. században. A középkori várat ugyan Thurzó Elek átépíttette a XVI. század elején,⁹⁹ de még így is kőfalai vékonyak, bástyái magasak és kerek formájúak maradtak. Későbbi átépítéséről nem tudunk.

Nincs forrás arról, mekkora lehetett a vár védelmét ellátó katonaság létszáma. Amit tudunk, hogy volt egy „porkoláb ház” és egy „darabant ház” a várban, ahol minden bizonnyal a várnagy és az őrség lakott. 1601/02-ben Szylesy Baltázár két

97 MOL MKA E 156 U et C Fasc. 59. No. 25.

98 *Ethey*, 1936. 184–185. p.

99 *Mrya*, 1996. 35–38. p.

gyalogos katonát alkalmazott a földesúri járadékok hatékony behajtására és a beszedett pénz védelmére. Ugyanezen célból 1636-ban, mikor újból a Kamara kezébe került a birtok egy része, már 6 katonát alkalmaztak. Mindkét időszakban a katonák havi zsoldot kaptak készpénzben.¹⁰⁰

Az erősség hadászati felszereléséről egy 1632-ben készült magyar nyelvű leltár tájékoztat bennünket,¹⁰¹ ám elég pontatlanul, mivel nem tudjuk meg a tűzfegyverek által kivetett golyóbis súlyát, ami a fegyverek kaliberére és tűzerejére utalna.¹⁰² Másrészt a magyar nyelvű leltárok nem adják vissza pontosan a különféle típusok német elnevezéseit, így a magyar nyelvű leltárok a korszakban általában kissé elnagyoltak.¹⁰³

A várban 1632-ben összesen 19 szakállas puska volt, feltehetőleg mindegyik működőképes (erről nem szól a forrás). Ezt a nagyobb kaliberű és tűzerejű kézi fegyvert általában a várvédelemben használták, így Magyarországon is megtalálható volt belőle minden kis várban, kolostorban is néhány darab.¹⁰⁴ Mindazonáltal a temetvényi szakállasok száma messze elmarad a hasonló nagyságú, de a török elleni küzdelem frontvonalában található várakétól. Borostyánkő várában 1570-ben 45 működő szakállast írtak össze, Szarvaskő várában pedig 1596-ban 61-et.¹⁰⁵ Mivel pontosan nem lehet tudni, hogy mennyi vitéz tartózkodhatott a temetvényi várban, így nem lehet megállapítani azt sem, hány harcosra jutott egy szakállas, illetve, hogy több lőfegyver volt-e mint katona. A komolyabb tűzérési fegyverek közül tarackokat találunk a várban, szám szerint ötöt. Ezek a magyarországi várakban igen elterjedt kis méretű, rövid csövű ágyúk voltak.¹⁰⁶ Ezek öntött ágyúk voltak, mi több a fegyverraktárban található volt egy tarack öntőforma is, ami arra utal, hogy

100 MOL MKA E 554 fol. lat. 1357.

101 MOL MKA E 196 Thurzó cs. lt. 35. cs. XII. köt. fol. 6–7.

102 Ezt általában fontban (= 32 lat) adták meg, mely a bécsit tekintve alapnak 0,56006 kg tömegű lehetett. Ebből ki lehet számítani a csőfurat átmérőjét. *Domokos*, 1997. 691–692. p.

103 *Domokos*, 1997. 668. p.

104 A szakállasok visszarúgást felfogó csőnyúlvánnyal ellátott kézi lőfegyverek voltak, melyek harci körülmények közötti kezeléséhez egyetlen, átlagos képességű katona ereje szükséges. A tüzeléshez a fegyver csövét alá kellett támasztani. A nagyobb szakállásokat kerekes ágyútalpra helyezték. Jelentőségük a várvédelemben nagy számukban rejlik. *Kelenik*, 1988. 491–492. p.

105 Uo.

106 Túl gyakori elnevezés ahhoz, hogy pontosan meg lehessen határozni ezt fegyvertípust, ráadásul a törökkorban jóval tágabb értelemben használták, mint manapság. Minden bizonnyal rövid csövű, kis kaliberű ágyúk lehettek, igen alkalmasak a rohamozók elleni kartácstűzre. *Domokos*, 1984. 125–126. p.

Temetvényben is önthettek tarackokat.¹⁰⁷ Ezenkívül volt még egy seregbontó¹⁰⁸ és egy mozsárágyú is a várban. Munícióval már nem voltak ily bőségesen ellátva. Szakállas golyó csak egy fél vödörrel volt, de a rendelkezésre álló három öntőforma segítségével könnyen gyárthattak újakat. Egyébiránt az golyóbis öntőformák megléte is azt erősíti meg, hogy a környező erdők fáiból égetett faszenén alapulva öntő tevékenység is volt a temetvényi várban. Ellenben sem salétrom, sem löpor-malom (még kézi sem) szerepel az inventáriumban, tehát a lőpor tárolására szolgáló „kádakat” készen odaszállított anyaggal kellett megtölteni.

A fentiekből kiderül, hogy a vár nem volt alkalmas hosszú (akárcsak több napig tartó) ostrom átvészelésére. Ennek ellenére rendelkezett a vár komoly tűzérsséggel, még mozsárágyúval is, azért, hogy az esetleges (bár ennyire mélyen már ritka) török portyákat sikeresen állíthassa meg. Illetve talán Bethlen Gábor 1619/20. évi hadjárata is ösztönözte a megerősítést. Különösen Thurzó Szaniszló nádor volt az, aki nagy hangsúlyt fektetett birtokai megfelelő védelmének megalapozására. Egy keltezés nélküli leltár,¹⁰⁹ mely halála után az őáltala vásárolt és készítettett fegyvereket veszi számba ezt írja:

„Item Szepesben, Galgoczon, Temetwenben, Baymoczon ualameni Por goliobist es Egieb Tüzes szerszamat proprys expensis szörzet szegin Vr, kiknek yly hirtelen uegere nem mehetny.”

A vár katonai szerepe Érsekújvár eleste után értékelődött fel, ami legelőször a temérdek menekülő védelmében nyilvánult meg. Mi több, már 1663 őszén a Vág-völgyét végigdúló töröknek is ellen kellett állnia. Hogy ekkor volt-e ostrom vagy sem, azt nem lehet tudni, ám a várnagy peréből az sejthető, hogy a törökök életem jöttek szerezni, a várat meg sem próbálták elfoglalni. A Temetvényben állomásozó másfél tucat katona, pedig arra nem volt elég, hogy a várból kitörve rajta üssenek a fosztogató ellenségen. Arról nem áll adat rendelkezésemre, hogy a megváltozott katonai földrajzi helyzet következtében hogyan változott a vár fegyverze-te, illetve az állomásozó csapat létszáma. Nagy kérdés továbbá, hogy a Rákóczi szabadságharc idején, mikor Temetvény Bercsényi utolsó mentsváraként először

---

107 MOL MKA E 196 Thurzó cs. lt. 35. cs. XII. köt. fol. 6–7.

108 Talán a tarackoknak egy különleges típusát, a forgó, többsövű siskaágyút nevezhették más-képpen így. Szintén a rohamozó ellenség elleni kartácsra volt alkalmas, mint azt neve is mu-tatja. *Domokos*, 1984. 126. p.

109 MOL MKA E 198 Thurzó cs. lt. 35. cs. IX. köt. fol. 25.

és utoljára komoly szerepet játszott, hogyan szervezték meg a vár védelmét, hányan voltak a várvédő kurucok és milyen hadieszközök álltak rendelkezésükre, melyekkel Heister ostromló seregét próbálták visszaverni.

Az uradalom gazdálkodása

Már volt szó arról, hogy a XVI–XVII. század fordulóján a Thurzó család eladósodása következtében a birtok Salm Waichard gróf zálogában volt, aki szerette volna megtartani. Az ezzel kapcsolatos per során 1601. szeptember 19. és 1602. június 20. között ideiglenesen a Magyar Kamara igazgatása alatt állt. Szillessy Baltazár vágújhelyi harmincadost bízta meg azzal, hogy ideiglenesen legyen a birtok provisor. Mandátumának lejártakor a kamara részére számadást készített a birtok bevételeiről és kiadásairól. Ezt a későbbi évszázadok folyamán egybefűzték Kermendy Dániel¹¹⁰ 1636/37-ben, a Thurzó vagyon királyra háramlásának idején készült számadásával,¹¹¹ amely a birtoknak az 1601-02-es számadásban nem szereplő részét öleli fel.¹¹²

Mindkét birtokrész bevételei nagyjából hasonlóan alakultak, 1601-ben az összbevétel 620 forint 90 dénár volt, 1636/37-ben pedig 510 forint és 38 dénár. Nem lévén olyan tartozéka a várnak, amely mindkét kimutatásban szerepel, nem alkothatunk képet arról, hogy miképpen változott a vár hozadéka a XVII. század első harmadában. De éppen ezért, azaz mert a két számadásban szereplő birtoktesetek és jövedelmek között semmi átfedés nincs, talán vállalkozhatnánk az egész temetvényi vártartomány jövedelmének megbecsülésére a két összeg összeadásával. Én azonban ettől tartózkodom, tekintve, hogy a két időpont között 35 év telt el, ami rengeteg körülményben változásokat hozhatott (például árcsökkenés, falvak lakosságának változása, török- és zsoldosdúlások). Azt tudjuk, hogy 1637-ben a szintén egykori Thurzó-birtok Galgóc 12 157 forint, Sempte 11 254 forint bevételt

---

110 Lehetséges, hogy az ő apja volt Kermendy Kelemen, aki 1604-ben Sempte rationistája (számtartója) volt Thurzó Szaniszló szolgálatában. 1604. július 26-án a szolgálataicért és a közös borcladásért 365 forint javadalomban részcseült urától. MOL MKA E 196 Thurzó cs. lt. Fasc. 35.

111 MOL MKA E 554 fol. lat. 1357. A címlapon a következő felirat látható: *Danielis Kermendy* (ccruzával áthúzva) *proventuum arcis et dominii TEMETVÉNY in comitatu Nitriensi regestum* (átjavítva *regesta-ra*) 1636–37. (ccruzával áthúzva, és alá írva: 1601–37.).

112 A következő tartozékokkal: Kis(s) Modro, Duczow, Nagy Modro, Vectus/Stara Lchota, Noua Lchota, Hradck, Lauka, Szerdahel.

irányzott elő a következő évre,¹¹³ de még ezekből sem vonhatunk le semmiféle következtetést a náluk jóval kisebb Temetvényre nézve. Annyi azért mindenképpen megállapítható, hogy ilyen összegek mellett a 620,9 illetve 505,96 forintos bevételek meglehetősen csekélynek tűnnek. Érdemesebb mindkét számadást a bevételeik és kiadásaik alapján kiértékelni, egybevetve a többi rendelkezésünkre álló forrással.

Bevétel típusa	1601/02. évi bevételek magyar Ft-ban	%
cenzus	87,78	14,1
vízi vám	35	5,6
híd/rév	100	16,0
ajándék	18,7	3,0
malom bérlet	24	3,8
gabona eladás	129,68	20,8
borkimérés	153,7	24,6
sörkimérés	30,8	4,9
egyéb eladás	44,24	7,1
összesen	623,9	100,0

Bevételek

Kocsmáltatás

A legnagyobb bevételt nem a földesúri szolgáltatások hozták, mint azt esetleg logikusan gondolhatnánk, hanem a földesúr által gyakorolt kisebb királyi haszonvételek (regáliák), azon belül is leginkább a kocsmáltatás. A borkimérésből 1601/02-ben összesen 153 forint 70 dénár bevétele volt az uradalomnak, ami az összbevétel

¹¹³ *Berlász*, 1936. 10. p. skk.

24,75%-a. A legjövedelmezőbb természetesen a hegyvából¹¹⁴ ingyen befolyt borkiméretése volt. A temetvényi uradalomban is, mint sok más helyen az országban, Szent György napjától (április 24.) Szent Mihály napjáig (szeptember 29.) csak a földesúr borát mérhették a kocsmákban. A vizsgált számadáskönyv 1602. június 20-a körül lezárul, így nem tudjuk mennyi lehetett a boreladásból származó teljes összeg. Szent György napjától június 20-ig 6 hordó, azaz 44 akó¹¹⁵ és 6 icce¹¹⁶ hegyvából származó bort mértek ki, pintjét 8 és 10 dénárral számolva, ami összesen 138 forint 40 dénár bevételt eredményezett.¹¹⁷ Úgy látszik, hamar elfogyott ez a bor, mert Pozsonyban még két hordó (összesen 15,5 akó) bort vettek akónként 5-5 forintért, aminek pintjét 20 dénárért kimérve 92 forint 80 dénár bevételhez jutottak, amiből 15 forint 30 dénár volt a tiszta haszon,¹¹⁸ ami azt jelenti, hogy akónként majdnem 1 forintot nyert a kamara. A földesúri borszerzés harmadik, hazánkban igen elterjedt módjáról, a jobbágyok borának a földesúri elővásárlási jog alapján (és természetesen a piaci árnál jóval olcsóbban) történő felvásárlásáról nem tudunk. Általában ezt csak a magánföldesurak csinálták, de szükség esetén a Magyar Kamara a kezelésében lévő birtokokon is ilyen eszközökhöz nyúlt. A borkimérés két formában történhetett a birtokokon. A kocsmáros vagy egyszerű jobbágy volt és a kocsmát mintegy vállalkozásként bírta, a földesúr borát megvette, majd kimérte a faluban, vagy pedig majorsági alkalmazott volt, aki a borkimérésért fizetést kapott. Elképzelhető, hogy a kiadások között talált borseprőrészesedés¹¹⁹ arra utal, hogy ezt fizetségként kapták, azaz prebendáriusok voltak. Abból fakadóan, hogy Pöstyén már akkoriban is kedvelt fürdőhely volt, a legnagyobb jövedelmet nem a falusi borozók hozták, hanem a pöstyéni fürdő kocsmája. Az összes eladott bor 43,5%-át mérték itt ki, mintegy 25,5 akót, úgy, hogy a Pozsonyban vásárolt bort is mind ide hozták. Ily módon a pöstyéni fürdőzők a borból származó jövedelem 30%-át biztosították.

---

114 Szőlőtermelő vidékeken a terménykilenced helyett szedett földesúri járadék. Mértéke a termés mennyiségétől függetlenül állandó volt, mert a szőlő igen érzékeny az időjárásra, ezért a terméseredmények erősen ingadoztak.

115 Feltételezhetőleg nagyszombati akóról van szó, ennek mértéke 64 nagyszombati icce, azaz mintegy 49,66 liter *Bogdán*, 1991.

116 A pint a helyi icce duplája, ez esetben 1,552 liter. *Bogdán*, 1991.

117 MOL MKA E 554 fol. lat. 1357. fol. 12–16.

118 MOL MKA E 554 fol. lat. 1357. fol. 17.

119 A kocsmárosokról (*oenoplæ*) csupán annyit ír a számadáskönyv, hogy a borseprőt, akár mennyi volt a borkereskedők járandóságának részében, a meggyezés szerint vették el. fol. 16.

Az 1630-as évekre annyiban változott a helyzet, hogy a falvak megválthatták a kocsmáltatás jogát, előre kifizetvén azt a hasznot, amit a földesúr befolyjni remélt. Ezt nevezték száraz kocsmának. Ez azt jelentette, hogy a földesúr a falvakban nem méretett ki bort. Itt azonban azt tapasztaljuk, hogy mindezek mellett a földbirtokos (jelen esetben a király tulajdonosi jogát gyakorló Magyar Kamara) alkalmazott két kocsmárost, Kismodrói Sámuel és Nagyszombati Jánost, akik ketten együtt évi hét forint fizetést, valamint 3 ill. 4 mérő búzát kaptak. Ők Kismodrón illetve Hradeken mérték bort. Az urbáriumok megerősítik, hogy az egész birtok szomját mindössze két-három kocsmáros oltani tudta. A számadáskönyv csak arról beszél, hogy a plébánosoktól vásárolt összesen 7 hordó bort kimérték, pintjét 20 dénárért, amivel 98 forint 15 dénár tiszta hasznot termeltek az uradalomnak. Részletes kimutatást közöl a hegyvából (itt borkilencednek nevezi) beszedett borról, de a felhasználásról nem tesz említést. Valószínűleg egy részét a várnép fogyasztotta el, más részét kimérték. Talán úgy lehetséges az, hogy a földesúr méretett ki bort ott is, ahol a kocsmá váltságát megfizették. (Ugyanis mint Hradeken, mint Kismodrón fizettek száraz kocsmá díjat, mégpedig 26 és 22 forintot.) Talán egyszerűen önkényeskedésről van szó a kamara részéről, azaz úgy is beszédtek a megváltási összeget, hogy valójában azzal semmit nem váltottak meg, vagy a száraz kocsmá csupán a földesúri monopóliumot törölte el, azaz más is mérhetett ki bort, de a földesúr is. A váltságdíj és a boreladásból befolyt haszn együttesen 215 forint 15 dénár tesz ki, ami az összes pénzbevétel 42,5%-a.¹²⁰

Sörmérés

A Vág-völgye azon területek közé tartozott, ahol nemcsak a bor, hanem a sörfőzés is jelentős volt. A század elején Szilessy Baltazár pénzen vásárolta a sört, amit aztán pintenként 6 dénárért eladott a lakosságnak. Összesen 72 akóval kereskedett így, ami 30 Ft. 80 d. hasznot hozott.¹²¹ Harmincöt évvel később ez már jóval szervezettebben működött. Az uradalomnak saját serfőzője (*braxator*) volt, majorsági alkalmazotként, aki 1636-ban 80 mérő árpát és 8 mérő búzát kapott az uradalmi gabonából, részben fizetés, részben sörfőzés céljára. Összesen nyolc főzetet

¹²⁰ MOL MKA E 554 fol. lat. 1357. fol. 36–45.

¹²¹ MOL MKA E 554 fol. lat. 1357. fol. 18.

készített. Nem tudjuk, hogy ez mennyi volt, azt sem, hogy mennyiért adták a parasztoknak, de azt tudjuk, hogy hatalmas haszna származott belőle a földbirtokosnak: 160 forint.¹²² A sörfogyasztást az urbárium szabályozta, amelyben elő volt írva, hogy az egyes falvaknak mennyi sört kell elfogyasztaniuk egy évben.

Összesítve a bor- és sörkimérésből származó földesúri bevételeket, megállapíthatjuk, hogy a XVII. század elején ezek voltak a temetvényi uradalom legfontosabb bevételi forrásai. 1601/02-ben összesen 184,5 forint folyt be ezekből, ami a birtok összes jövedelmének 29,7%-a. A birtokos szerencséjére Pöstyénből jelentős különleges bevétel folyt be, ami a jövedelem szerkezetét kiegyenlítettebbé tette. Ellenben 1636/37-ben azt látjuk, hogy szinte erre épül a várbirtok pénzgazdálkodása: a két italféleség kimérése összesen 369,15 forintot hozott a földesúrnak, ami az összbevétel majd' 3/4-e (73%)! Ez utóbbi adatot erősíti meg Berlász Jenő, aki másik két Thurzó-birtok már említett jövedelem előirányzatait vizsgálta. Galgócon az összbevétel 67%-át, Bajmócon pedig 57%-át remélték a borkimérésből, 10%-át ill. Bajmócon 14%-át pedig a sörkimérésből befolyjni. Ez végeredményben azt jelentette, hogy a földbirtokos teljes jövedelmének 77%-a illetve 71%-a eme két termék jobbágyoknak való eladásából származott.¹²³

Mint a fentiekből egyértelműen kiderült, az uradalom pénzbevételeinek döntő hányada a földesúr kocsmáltatási jogából származik. Ez a tény felértékeli a birtokon folyó szőlőművelés szerepét, valamint intés arra nézve, hogy a jobbágyág helyzetének pontos megítéléséhez nem elég csak a szűken vett szolgáltatások mértékét meghatározni, bár kétségtelenül az kell, hogy kiindulópontul szolgáljon. Ugyanis például 1637-ben ha egy hradeki jobbágy megivott három pint földesúri bort 60 dénárért, akkor az több pénzébe került neki, mint az egész éves földesúri census egy egész jobbágytelek után (42,74 dénár). Nem beleesve a feudális kizsákmányolás hangoztatásának hibájába, feltétlenül meg kell állapítani, hogy a XVII. század első harmadában a jobbágyok a korábbi évszázadot felülmúló mértékben függtek földesuruktól. Az a kocsmáltatás, ami a földbirtokosoknak nagy jövedelmet hozott, a jobbágyokat csak még jobban megterhelte. A földesúr szemszögéből egyetlen hátrányos tényező csak az volt, hogy az ekképpen befolyt jövedelmeket (a borfogyasztó kapacitás végeessége miatt) nem lehetett korlátlanul növelni.

Másrészt ez a jelenség a feudális nagybirtok XVII. század eleji helyzetét is jól mutatja. Míg a század első felében a temetvényi birtok is adott el gabonát, addig az

---

122 MOL MKA E 554 fol. lat. 1357. fol. 45., 53.

123 *Berlász*, 1936. 10. p. skk.

1630-as évek közepén a bevétel 95,5%-a belső forrásból származott. Ez azt jelenti, hogy a birtokosnak nem sikerült számottevő mértékű külső, az uradalomtól független új erőforrást bevonni a termelésbe, így csak a birtokon belül kereshették jövedelmük növelését. Az intenzív fejlődés kényszere azonban a temetvényi birtokon még nem jelentette a nyugat-európai típusú nagy majorságok kiépítését, holott csíráikban ezek már léteztek. A XVII. század folyamán az egész országban, így a temetvényi birtokon is megfigyelhető a majorsági földek növekedése, de ez nem vezetett komoly társadalmi-gazdasági átalakuláshoz Magyarországon. Ehelyett a fennálló társadalmi-gazdasági keretek megmerevedtek, eltűntek a XVI. századra jellemző látványos karrierok, a paraszti világban pedig a földbirtokosok megpróbálták a fennálló feudális keretek között a lehető legnagyobb jövedelemhez jutni. Erre a legkedvezőbb lehetőséget a bor és sör kimérése biztosította.¹²⁴

A földesúri járadékok

A XVI–XVII. században censusnak¹²⁵ nevezték a jobbágytelek, vagy zsellértelek, ill. ház fejében a földesúrnak fizetendő évi pénzjáradékot, a földbért. Az 1514-es törvény évi I aranyforintban határozta meg mértékét, azonban ez nem ment át a gyakorlatba, hanem a mértékét a helyi viszonyok szerint szabták meg. A Thurzó birtokokon egész telekre állapították meg a mértékét, akinek ennél kevesebb volt a birtokában, arányos részt fizetett.¹²⁶ 1601/02-ben Moravánon csak 46, Bankán mindössze 40 dénár évi censust fizettek egy egész telek után. Az ebből befolyt jövedelem (8 forint 28 dénár illetve 6 forint) nem is volt túl jelentős. Egyértelmű, hogy nem erre épült a birtok gazdálkodása. Ugyanez nem mondható el a Pöstyén város (*oppidum*) által fizetett censusról, amelynek mértéke, valószínűleg a város gazdagságából fakadóan, jóval nagyobb volt: 1 forint 98 dénár. Az ebből befolyt 73,5 forint, már a birtok szempontjából is komolyabb jelentőséggel bírt: az összjövedelem 11,83%-át adta. A censust évente három részletben fizették: Szent Mihály napján, Karácsonykor és Szent György napján, és a falu ill. mezőváros bírója

---

124 A bor- és sör kiméréséből származó jövedelmek nagy jelentőségére már a 20. század első felétől kezdve sokan felhívták a figyelmet. Többek között: Komoróczy, 1932. 106–108. p., Radvas, 1938. 91. p., Domanovszky, 1979. 187–188. p., Szabó, 1948.

125 *Census ordinarius*, jelentése 'helyből való adók'.

126 *Berlász*, 1936. 45. p.

(*judex*) tartozott azt összegyűjteni. Úgy tűnik, hogy a census összege a XVII. század folyamán 35 évig egyáltalán nem emelkedett, ami a korszakban országosan is így volt. Az 1636. évi urbárium¹²⁷ és a fent említett számadáskönyv alapján a következőképpen alakult a census mértéke (dénárban) a Temetvény várához tartozó falvakban:

Ólehotá	Hubina	Moraván	Hradek	Lúka	Nagy- modró	Huorka	Kis- modró	Ducó
32	42	42	42,74	49,5	51	54	60	60

Újlehotá nem szerepel a táblázatban, mert az ottani jobbágyok egy összegű tekebért fizettek, amiben benne foglaltatott a terményadó megváltási díja is. Ezt az egész falura egybe kirótt 10 forintos járadékot egy összegben fizették be Szent Mihály napján. Az, hogy a census ilyen alacsony maradt, azt mutatja, hogy az uradalom birtokosai sem tulajdonítottak túl nagy jelentőséget neki. Azért, mert a pénzjövedelemnek addig nem volt igazán értéke, amíg az eladási árak magasan voltak. A XVII. században, viszont a sorozatos pénzrontások idején egy állandó összegű, pénzben fizetett adó elvesztette jelentőségét. Másrészt pedig azért sem, mert más úton (például robot, kocsmáltatás, stb.) kapták meg a jobbágyoktól azt a szolgáltatásmennyiséget, amire szükségük volt. A kocsmákon keresztül amúgy is beszédtek a parasztság kezében lévő pénzmennyiség nagy részét.

Itt kell megemlíteni, hogy censusnak nevezték mindezek mellett a földesúr tulajdonában lévő házak, pusztatelkek, stb. évi használatá fejében fizetett összeget, valamint a kisebb királyi haszonvételek bérleti díját is.¹²⁸ Ez utóbbit az 1601/02-es számadáskönyvben mi is fellelhetjük: 4 malom bérlete után összesen 14 forintot fizetett két pöstyéni és egy ismeretlen illetőségű molnár, valamint a pöstyéni bánya (valószínűleg kőbánya) bérleti díjáért Lapidica György adott 10 forintot.

A jobbágy által fizetett járadékok másik csoportja az ajándék, ami mindenféle kisebb élelmiszerek adását jelenti a földesúri konyhára. Ajándékokat nagyobb egyházi ünnepekkor kellett adniuk, évente négy-öt alkalommal. Az ajándékok, de legtöbb esetben azok beszolgáltatásának ideje sok esetben falvanként némileg eltért egymástól, hogy ekképpen felosztva a települések között, a földesúr mindenhez folyamatosan hozzájuthasson. Minden településnek kellett adnia böjt idején

127 MOL MKA E 158 Urbaria et Conscriptioes (a továbbiakban U et C) 59/24.

128 Maksay, 1959. 820. p.

1-2 mérő borsót és lencsét, vagy kendermagot. Az ajándékok segítségével gondoskodtak a földesúri udvartartás tojás, baromfi (kappan), kalács, sajt és hal szükségleteinek legalább egy részéről is. Általában hat tojást, 1 kappant, 1 kalácsot, 1 halat (vagy 3 dénárt), és 1 sajtot (vagy 12 dénárt) kellett egy évben egy egész jobbágytelkek után fizetni. A legnagyobb teher a várhoz legközelebb fekvő Hradek községre nehezedett, ahol a lakosoknak egy évben egy egész jobbágytelkek után összesen 4 kappant, 4 kalácsot és 12 tojást, 1 halat és 1 tojást kellett beszoigáltatniuk. Természetesen önmagában még a hradekiekre mért teher sem oly jelentős, mert egy egész telken gazdálkodó jobbágynek 12 tojás, vagy két kappan egy évben nem olyan nagy mennyiség. Azonban összeadva az összes jobbágyi szolgáztatást, beleértve a tizedet és a földesúr bor- és sörmérését is, már komoly terhek nehezedtek egy-egy jobbágycsaládra. Az azonban még egy nagy kutatás anyaga lenne, hogy pontosan meghatározzuk, hogy békeidőben, mikor természeti csapás sem volt, egy átlagos év összes befolyt termésének és jövedelmének hanyadrésze maradt meg egy átlagos jobbágycsaládnak.

Ezeknek egy részét jobbágytelkenként fizették, más részét, általában az állatok adását, az egész falura egyben vetették ki. Jobbágytelkenként vetették ki, és már 1601-ben is pénzben adták a sajtot, és a vaját. Ebből akkor (a sajt darabját 16 és 25, a vajét 20 dénárral számolva) összesen 15 Ft 7 dénár bevétele volt a birtoknak, több mint Moraván és Banka censusából együttvéve. Jelentős bevétele volt az uradalomnak a faluközösségektől beszedett disznó, kappan, kisbárány és apróvad és szalonna eladása. Ezek együttesen 47,74 forintot jelentettek. A legjobban disznót érte meg eladni, mert ennek darabjéért 3 Ft-ot fizettek, amihez csak a szalonnának a 2 forintos ára volt fogható. A század első harmadának végén készült számvetésből az derül ki, hogy a legfontosabb ajándék (amit természetesen pénzben fizettek meg) szintén a disznó volt, melynek hizlalásából 40 Ft bevétel származott.

A hegyvámról már a boreladás kapcsán megemlékeztem. 1637-ben a borkilencedből 61 akó és 3 icce származott. Elképzelhető, hogy a számadás készüléseinek idején még folyamatban volt a kimérése, azért nem szerepel benne annak bevétele is.

A kilenceddel szemben, mely a mindenkori terméseredménytől függött, a XVI. században széles körben elterjedt az állandó mennyiségű *aconalia*¹²⁹ szedése. Ezt szedték a temetvényi birtokon is a XVII. század első harmadában. Az aconaliát minden esetben termésben szedték be. 1601/02-ben csak zabból szedték be, 1636/37-ben viszont a zabon kívül még búzából, és árpából is. Ennek mennyisége

---

129 Neve az *akó* ürmértéket és földmértéket jelölő szóból származik, ezzel is utalva mennyiségének állandó voltára.

azonban mindkét évben elmaradt a malomból és az egyéb forrásokból beszedett gabona mellett. 1601-ben, mikor a birtokot átvették, Moravánon találtak egy rakás búzát és két rakás zabot, aminek a mennyisége meghaladta az aconaliáét. Kismodrón minden egész jobbágybirtok után 4 nagyszombati mérő¹³⁰ búzát, ugyanennyi árpát és rozst kellett beszo­lgáltatni. A Hubinán lakóknak, valószínűleg a falu kisebb területe miatt, csak 3-3 mérő búzát és zabot illetve 2 mérő árpát kellett beszo­lgáltatniuk.

Az irtásföldek után ellenben kilencedet kellett adni, ami lehetett kedvezmény a földművesnek, de jó termés esetén előny a földesúrnak. Martinus Valach hradeki lakos a földesúri gulyát őrizte, és emellett egy irtásföldön gazdálkodott, Az extirpaturáért nem kilencedet, hanem meghatározott mennyiségű, 8 mérő búzát kellett adnia.

A birtokon élő az erdőkben juhokat és kecskéket tartó pásztornépek, kik földet nem műveltek, tehetségüknek megfelelően szolgáltak a földbirtokosnak. Először is kötelezték őket a dézsma rendes megfizetésére, azaz nem élhettek a vlach pásztorok mentességével.¹³¹ Mindemellé ún. szállásonként¹³² évente két sajtot, és minden tizenharmadik kecskét vagy gidát tartoztak a földesúrnak adni. A már emlegetett Martinus Valach ez alól fel volt mentve, neki évente kellett adni egy bárányt a földesúrnak. Néhány faluban (például Hradeken) minden egyes juh és kecsketartónak adnia kellett két sajtot. Ahol nem, ott Húsvétkor a falunak közösen kellett adni egy bárányt. Mivel 1637-ben a birtok a kamara kezelésében volt, megkapta a területéről beszedett báránydézsmát, amit nagyjából fele-fele arányban ettek meg és adtak el. A 27 eladott bárányból 16,2 Ft bevétel származott.

A disznólegeltetést falvanként váltották meg farsangkor két disznó árával, amit 1636-ban 12 forintnak számoltak. Hogy pénzt szerezzenek, a parasztok malacaikat a vágújhelyi vásárra vihették eladni.

Azon jobbágyok, akik méhészkedéssel is foglalkoztak, évente egyszer mézet kellett, hogy adjanak a vár konyhájára.

---

130 31,04 liter azaz 23,28 kg gabona. *Bogdán*, 1991.

131 A görög keleti vallású (a temetvényi birtokon valószínűleg szláv) vlachnak nevezett pásztorok mentességet élveztek a tized fizetésé alól, harmincad fizetésére voltak kötelezve.

132 A pásztorok hegyi kunyhóját neveztek szállásnak, amiben általában egy család élt, ezért adózási egységnek is tekintették őket.

Pöstyénhez és Bankához kapcsolódó jövedelmek

Pöstyén város különleges jellege miatt egy sor nem szokványos jövedelemmel gazdagította földesurát. Sajnos a legérdekesebbéről, a fürdőről hallgat a számadás. A fürdőhöz kapcsolódó italmérés népszerűségéről pedig az imént már fogalmat alkothattunk. Pöstyén abból is sokat profitált, hogy egyben hídváros is volt. Amíg állt a híd a Vág folyón, Barbel Kristóf, a hídmester helyettesítője 20 forint jövedelmet könyvelhetett el. Január végén a (minden bizonnyal jeges áradatként lerohanó) folyó elmosta a hidat. Attól kezdve az átkelő forgalmat egy nagy és egy kis hajó (ez utóbbi volt a gyalogrév) bonyolította le. Ugyan a két hajó beszerzése, kötelekkel és vasakkal való felszerelése az uradalom 26 forintjába került, de ez a váratlan költség hamarosan busásan megtérült. A február 1-től június 20-ig eltelt nem egészen öt hónapban 150 Forintot jövedelmezett a rév, amiből 1/3-ad (50 Ft) a hajósokat illetve, 2/3-ad (100 Ft) pedig a várurat. Ilyen nagyszerű jövedelemforrás mellett nem tudom mennyire igyekeztek újjáépíteni a romba dőlő hidat. . .

Banka már a középkorban is rendelkezett vámmal. Ebből 1601/02-ben 5 Ft került a vár javára.

Majorsági gazdálkodás*Majorsági földek*

A majorsági gazdálkodásról komolyabb adataink csak a század közepétől kezdve vannak, a Csákyak részére vonatkozóan.¹³³ Mivel ez csupán néhány évtizeddel későbbi a Thurzó család kihalásánál, és ugyanakkor kialakult viszonyokat tükröz, feltehető, hogy már a Thurzók idején történt meg ennek a gazdálkodási formának a kiépítése. Két módon tudták a földesurak növelni a saját használatú területeiket. Egyik, országosan elterjedt szokás a pusztává vált jobbágytelkek kisajátítása volt. Erre indirekt utalásokat találunk az urbáriumban, ahol minden faluban volt néhány desertának nyilvántartott telek. Ezeket a földesúr műveltette meg a robotoló jobbágyokkal, de ezek nem képeztek összefüggő területet, hanem egymástól elszigetelt külsőségek voltak, illeszkedve a többi jobbágytelekhez. Ez a földszerzési módszer ott terjedt el különösen, ahol (például Nyugat-Dunántúl, és a Kisalföld) ahol a túlnépesedés, vagy más ok miatt nem állt rendelkezésre nagyobb művelésbe még bevonatlan terület. Ez a jelenség a temetvényi birtokon is megfigyelhető már a

---

133 1641. július 21-i összcírás: MOL. P 72 Csáky cs. lt. Fasc. 305. fol. 2.

Thurzók korában is. Az 1636-os urbáriumban sok esetben nem is közlik a sessio utolsó tulajdonosának teljes nevét, hanem csak a családnévének ragozott és „deserta” megjelöléssel kiegészített alakját, ami egyértelműen annak a jele, hogy már egy jó ideje kihalt a tulajdonosa. Feltűnő az is, hogy az így nevezett földterületek minden esetben teljes jobbágytelkek, holott a birtokon a féltelkek volt általános. Őlehotán és Hradeken pedig már az urbárium is külön, jól elkülönítve a lakott jobbágytelkektől, sorolja fel a desertákat, ezzel is jelezvén azt, hogy ezeket a földeket már kivonták a jobbágyi szervezetből. Őlehota esetében nyíltan ki is mondja az urbárium, hogy a desertákat a földesúr számára vetették el.¹³⁴ Az alábbi táblázat a deserták arányát mutatja meg a birtok falvaiban.

Év	Nagy-modró	Kis-modró	Lúka	Ducó	Ó-lehota	Új-lehota	Hubina	Hradek	Huorka	Moraván
1636	37,2%	12,1%	10,3	0%	14,8%	24,3%	1,7%	11,6%	0%	n. a.

A temetvényi uradalom urai abban a szerencsés helyzetben voltak, hogy a hegységet borító nagy erdőségek kiirtásával mezőgazdasági területhez bőven juthattak, Igaz, ezek növénytermesztésre nem a legkedvezőbbek, de a hegység ezen részének viszonylag alacsony volta miatt még alkalmasak. Az irtásokat sokáig telepésekkel végeztették, akik ezért kedvezményeket kaptak. (például láttuk, hogy Újlehota egy összegben fizethette a censust.) Vannak a hegység legbelsőbb területein is kisebb irtások, az ún. kopanicák, melyek eredetileg a pásztorok téli szálláshelyeként alakultak ki.¹³⁵ Később ezek majorsági földdé válva a növénytermesztésben is szerepet kaptak, illetve az uraság juh és kecske nyájának legelőjéül szolgáltak. Az ilyen földterületeket a földesúr megszerezhetette megváltással, vagy egyszerűen robottal irtathatott is. Ezt mutatja az 1641-es Csáky Sándor zálogügylethez kapcsolódó nyilvántartás is.

Item Hertnek Janos Ur szerzett egi Kopaniczat egiben Za Staruna winohradi inventa(lt) ath Kraiczzerowiecz Eötwen meczre walo. [...]

Item Hertneki Uram egi Darab Rétet wáltott Jurikowiech udwara utan in fs. 5. maiorság szeölleönek deputaltatott.

*Item Hradeken irtatott Hertnekj Ur egi darab Retett Szigetbül, Julius [Fitter-NZ] Uram mellett, azis maiorsag Réneek deputáltatott.*¹³⁶

¹³⁴ MOL E 159 U ct C. Fasc. 59. No. 24.

¹³⁵ *Ila*, 1976. 295. p.

¹³⁶ MOL P 72 Csáky cs. lt. Fasc. 305. fol. 2.

1663-ra jelentősen megnőtt a majorságok területe, és szerepük aránya a birtok életében. A legnagyobb majorság Moravánon volt, ezt fogta össze a már említett moraváni officális. Ennek nagy része kopanicákból állt, s bár tartoztak hozzá pusztatelkek is, ezek aránya elenyésző volt. Az arányt jól szemlélteti, hogy 1663-ban az aratott gabona 1/20-át aratták a pusztatelkeken, a többi vagy irtvány kopanicákon, vagy olyan egykor szintén a telki állományba tartozó földeken (például amelyek egy jobbágy családnevére kapták a nevüket), amiket már az úr földjeként tartanak nyilván. Búza, árpa és rozs összesen 639 kepe termett 1663-ban a moraváni majorban, ami már sokszorosa a földesúri járadékként beszedett aconaliának. A másik nagy Csáky-major Vieszkán volt, ahonnan 211 mérő tiszta búzát vittek a kismodrói verembe, 26 mérő még Vieszkán maradt, de odaveszett. Ugyanott volt még 700 mérő rozs és búza, amiből 76 mérő búzát és 20 mérő rozst Vieszkán vetettek el, 262 mérő tiszta búzát pedig a moraváni majorságban vetették el, a többi a várba vitték. Ezenkívül Hradeken, Kismodróon, Nagymodróon és Ducón volt Csáky István uraságnak kisebb-nagyobb "mezeje". Ez utóbbi majorrészek elszórtságukból és viszonylagos kicsinységükből következően szintén desérták, azaz eredetileg jobbágyi földek voltak. Vieszka mellett találkozunk még egy olyan területtel, Szerdahely falu határával, mely egy másik birtokhoz tartozott ugyan, de 1668-ban a temetvényi Csáky uraság számára vetették be. Valószínűleg zálog útján szerzett földről van szó, melynek gazdálkodását Csáky Ferenc a közelben lévő moraváni majorsági központ alá rendelte.

A majorsági földhasznosításnak egy sajátos formáját jelentették a földesúri szőlők. Mint láttuk, a birtok bevételeinek nagy hányada a borkimérésből származott, ezért is volt lényeges a földesúrnak minél nagyobb mennyiségű borról gondoskodni. A XVII. század első harmadában a falusi kocsmákban kimért bor egy részét vásárlásból fedezték, ezt pótolta részben a majorsági szőlő. 1668-ban két majorsági szőlőterület létezett, mindkettő frissen vált azzá. (Lásd a fentebb idézett forrást.)

A majorsági földek harmadik csoportját alkották a majorsági rétek. 1668-ban öt területen folyt a földesúr számára gazdálkodás. Mindegyiken szénát termesztettek, és a terület nagyságát is a rajta termett széna mennyiségével határozták meg.

A Csákyak majorsági gazdálkodásának a moraváni kastély nemcsak az igazgatási központja volt, hanem ott folyt a legsokoldalúbb gazdálkodás is. Ott tartották a hegyekben legeltetett juhokon és kecskéken kívül a földesúr állatait is, három csoportra osztva: szarvasmarhák (összesen 82 db), disznók (51 db) és baromfiak (40 pulyka, 36 liba, 18 kacsa, 14 tyúk és 2 kakas). A szarvasmarhákat valószínűleg a folyó menti dús legelőkön táplálták, illetve a majorsági földeken termelt lednekkel etették, a sertéseket és a baromfiakat pedig valamiféle gabonakeveréken hizlalták.

A majorságban termelt növények

1641-ben a majorságban legnagyobb mennyiségben rozst termeltek, 100 mérőt vetve el belőle, míg zabból 70, búzából és árpából 40–40 mérőt. Ez a vidék természetföldrajzi környezetéből következik: az Alföldnél hűvösebb, de csapadékosabb, és ezért savanyúbb-saványabb talajú Kisinnó-c-hegység lejtőin a rozs számára sokkal kedvezőbb feltételek voltak, mint a magasabb hőigényű búzának. Búzát inkább a folyóhoz közelebb fekvő öntéstalajokon, illetve az alacsonyabb, déliesebb kitettségű hegyoldalon termesztettek. Az árpa nagy részét a parasztok által beszállított keves komlóval egyetemben az uradalmi serföző használta fel. Takarmánynak a zabot, és a 9 mérő elvetett tatárkát¹³⁷ használták fel. Kis mennyiségben (2–5 mérő) vetettek az úr konyhájára termelt borsóból, lencséből, kölesből.

Egy nemzedékkel később, 1663/64-ben az árpa a majorságok uralkodó terménye. A Csákyak allódiomain nem kevesebb, mint 919 kepe gabona termett abban az évben, ennek kb. fele volt árpa, és egyaránt negyede a rozs és a búza. Zabot már alig termeltek, a várban lévő lovak ellátását részben ebből, részben a jobbágyok aconaliájából fedezték. A megtermelt termények bőségesen fedezték a birtok személyzetének és az esetenként idelátogató földesúrnak szükségleteit, olyannyira, hogy gyakran Szepes várába, Csáky István székhelyére is szállítottak belőlük. A megtermelt gabonát nagy vermekben tárolták, amik Kismodrón és Moravánon voltak. A már korábban említett kisebb mennyiségben termelt növényeken kívül ekkor bukkan fel a sáfrány.¹³⁸ Öt évvel később, 1668-ban újra a rozs a birtok vezető terménye, igaz csaknem ugyanannyi árpát is termeltek. A búza mennyiségét nehéz megállapítani. A kicsépeelt búza az össztermésnek továbbra is mindössze kb. negyedét teszi ki, de még igen jelentős kicsépeletlen készletek is voltak. A búzának kétféle típusát ismerték, abajdóci¹³⁹ és a sima búzát. A gabona tárolására szolgáló vermek közül is négy volt a kismodrói majorban a többi mind Moravánon. A két majorban együttesen 471 nagyszombati mérő¹⁴⁰ búzát, 864 mérő árpát, 941 mérő rozst és 10 mérő kölest tároltak a vermekben, illetve kis részét a kismodrói udvarház egyik helységében. Amit nem tudtak kicsépeletetni, azt a szántókon, asztagokban tárolták, ami kevésbé volt biztonságos a veremnél, mert ott jobban ki volt téve a természet és egyszer-egyszer a vonuló hadseregek csapásainak. Az egykorú vetési napló alapján megállapítható az őszi és a tavaszi gabonák aránya. A birtokon ter-

---

137 Sóskaival rokon, régen takarmányként termesztett növény.

138 Ősszel virágzó, lila virágú, a nőszirmmal rokon fűszernövény.

139 Kétszercs, rozs és búza keveréke. *Maksay*, 1959. 827. p.

140 Egy nagyszombati mérő 31,04 liter = 23,28 kg kicsépeelt gabonát jelentett. *Bogdán*, 1991.

melt búza, a rozs, valamint a búza-rozs keverékéből álló ún. kétszeres (mixtum) mind őszi vetésű volt. A búza elvetett mennyisége kb. 3/4-e volt a rozsénak, ami lényegesen magasabb, mint a vermekben lévő gabona esetében. A tavaszi árpából pedig mindössze a rozs mennyiségének 60%-át vetették el. Nem tudjuk az arányeltolódás okát, elképzelhető, hogy az előző évben bőségesen termett gabonából vetettek kevesebbet, de az is lehetséges, hogy a magyarázatot a termésátlagokban kell keresni, amiket azonban meghatározni a birtokon nem tudunk. Tavasszal vetették a negyedik legnagyobb mennyiségben termelt gabonát, a kizárólag takarmányozásra használt zabot. A kis mennyiségben termelt, szintén tavasszal vetett kiegészítő növényeket már korábban említettem, egy újdonság kivételével. Ez a „cziczor”¹⁴¹-nak nevezett rejtélyes növény, melyet igen kis mennyiségben vetettek, csupán kísérletképpen, illetve azért mert még a földesúr és a majoros sem ismerte ezt. Nem lehet biztosan meghatározni ezt a növényt, véleményem szerint lehetett csicsóka és burgonya (csucsor)¹⁴¹ is, nemcsak nevük, hanem természeti körülményeik hasonlósága (mindkettőt áprilisban kell vetni) alapján is.

A gazdálkodás típusáról csak sejtethjük, a korszakbeli analógiák alapján, hogy háromnyomásos volt. Csáky Ferenc 1668-ban egy ugart említ csupán a moraváni határban, ami azonban a szántóterület jelentős részét, ha nem is éppen 1/3-át jelentette.

Gyümölcsökről először csak az 1684-es leltárból tudunk, bár valószínű, hogy már korábban meghonosították őket. Az éghajlatnak megfelelően csak a hűvöset jól tűrő fajok, az alma, a szilva és a körte termését fogyasztották a várban. Ezeket a földesúr kertjéből nyerték, ami a moraváni kastély környékén lehetett, de pontosan lokalizálni, és növényeit megállapítani nem lehet.

A birtok urai és lakói élvezhették a hatalmas erdőségek áldásait. A disznómaköltetés joga minden jobbágyot megilletett, amiért kollektíven (azaz falvanként) adóztak a földesúrnak. A legértékesebb kincs természetesen az erdők fakészlete volt. A XVI–XVII. fordulóján, a Thurzók azzal a feltétellel adták zálogba Temetvény várát és tartozékait Apponyi Pálnak, hogy továbbra is fenntartják az épületfa kitermelésének jogát a birtok erdeiből, akkora mennyiségben, amekkorára szükség lesz három várak, Galgóc, Sempte és Bajmóc átépítéséhez.¹⁴² Mivel az erdőket a

---

141 A burgonya a XVI–XVII. század fordulóján került Magyarországra, de nem terjedt el. 1654-ben Wessclényi nádor javaslatára III. Ferdinánd elrendelte termesztését, amit azonban csak kevesen fogadtak meg. Az idegenkedés sokáig tartott, annak ellenére, hogy termesztése igásállatot nem igényel, és nagy táptértékével a terület eltartóképességét növeli. Mivel eredetileg az Andok lejtőin termesztették, a Felvidéken az éghajlat is kedvez neki.

142 *Mrya*, 1996. 43. p.

jobbágyok is igyekeztek hasznosítani, saját hasznuk védelme érdekében a Thurzók megtiltották a fakereskedést a morávai jobbágyoknak.¹⁴³ 1666-ban Bajnay János újdonsült tisztartó panaszolja Csáky Istvánnak, hogy Révay Elek, ki Sándor Jánostól vette zálogba annak huorkai birtokait, igyekszik minél több fát kivágni az erdőből, már csak azért is, mert látta, hogy Temetvény többi ura ezt alig használja ki.¹⁴⁴ Az erdő vadjainak hasznosítása is a földesúri előjogok (regáliák) közé tartozott. A temetvényi erdőben, azok összefüggő volta, és a Kárpátok fő vonulatával való kapcsolata miatt, igen értékes vadállomány lehetett. Ennek tulajdonítható, hogy a Thurzók a már említett zálogba adásakor egy vadászterületet is kijelöltek maguknak, ahol továbbra is vadászhattak.

A hegységben több patak is ered, melyek a Vág felé tartanak. Ezek általában hosszú völgyekben folynak, némelyik bővizű, és mindegyik tele van halakkal. Ezt a földesúr is tudta, és igyekezett is kihasználni. Hradeket kivéve mindenhol a földesúr kizárólagos joga volt a pisztrángthalászat, sőt Hubinán a földesúr a patak halászhelyeit még őriztette is. A Vágon ellenben szabadon lehetett halászni bárkinek, amiért a folyóhoz közel fekvő falvak lakói telkenként egy halat, vagy 3 dénárt tartoztak adni földesuruknak.

Kiadások

Tisztviselői szervezet

Sem a Szelessy Baltazár sem a Kermendy Dániel által készített számadás nem ad teljes képet sem a vár lakóiról, sem az uradalom alkalmazottairól. Ezen a téren az 1664. évi tanúkihallgatási jegyzőkönyv¹⁴⁵ segít árnyalni tudásunkat, és megállapítani a tisztviselői szervezet esetleges fejlődését. A birtokot az ideiglenes provisorrá (udvarbíró) lett vágújhelyi harmincados, Szelessy Baltazár irányította. Hogy ezéért mennyi javadalmat kapott, pontosan nem tudjuk. A búza kiadási jegyzékében nincs semmi utalás erre nézve. A számadásban szerényen, csak az összes kiadás leszámítása után megmaradt bevétel, mintegy 20 forint és 48,5 dénár szerepel azzal, hogy ezt a maga fizetésébe beszámítva felvette. Természetesen ennél valószínűleg több járt neki, mint azt a bejegyzés megfogalmazása is mutatja. 1632-ben a vár fel-

---

143 Zimányi, 1976, 108. p.

144 MOL P 71 Csáky cs. lt. Fasc 89. No. 35.

145 Uo. No. 13.

szerelését és fegyverzetét már nem a provisor, hanem a porkoláb, azaz várnagy kezéhez inventálják, aki birtok nem gazdasági ügyeinek irányítója volt. Természetesen 1637-ben is a legnagyobb fizetést, 100 forintot a birtok provisorra (feltehetőleg Kermendy Dániel) kapta az 1636. november 1. és 1637. október 31. között végzett szolgálataiért. Utána a birtok élére Nagy Gergely várnagy (castellanus) állt, aki 1637. november 1. és 1638. április 30 között végzett szolgálataiért 90 forint és 60 mérő¹⁴⁶ búza juttatásban részesült, azaz a provisor 12 forintjával szemben 15 forintot kapott havonta. Hogy a két tisztség között milyen hatáskör- és feladatbeli különbség volt, sajnos nem tudjuk megállapítani. Az viszont biztos, hogy szolgálatuk az egész birtokra kiterjedt, ők voltak az uradalom első emberei. Egy nemzedékkel később, 1664-ben praefectusnak (akkori magyar fordítása ennek is várnagy) hívták a birtok első emberét. A névváltást az magyarázza, hogy a praefectus egy személyben egyesítette a várnagy és udvarbíró tisztségeket. Helyettesei a tisztartó és a *vicecastellanus* voltak. Társadalmi helyzetét tekintve a köznemesek közül került ki. Minden téren ő volt a birtok első embere, ki elszámolással csak a földesúrnak tartozott. Mivel a vár és a birtok több család közös tulajdona volt, felmerül a kérdés, hogy kinek az alkalmazottja volt. 1664-ben Csáky István embere töltötte be ezt a tisztséget, de mivel egy várnak csak egy várnagya lehet, az egész várat ő felügyelte. De gazdaságirányítói funkciót (a tisztartóval egyetemben) csak a Csákyak birtokrészén töltött be. Ő irányította a majorsági munkákat, ő hajtatta be a földesúri jövedelmeket, szolgáltatásokat a jobbágyoktól, ő parancsolt az uradalom többi tisztviselőjének és szükség esetén ő vezette a vár védelmét, azaz ő volt a várbeli katonaság feje is. Ezenkívül volt négy „személyes” szolgája is: inas, szolgáló, cseléd lány és kocsis. Az ő tartásuk benne foglaltatott a várnagy javadalmában. Lakhelye a várban volt, a számára fenntartott épületrészben. (Valószínűleg ezt nevezheti az 1632-es inventárium sáfár házának.) Gyakorlatilag tehát a földesúr szinte teljhatalmú helyettese volt. Sőt 1663/64-ben Győri Mihály praefectus kihasználva a földesúr távollétét Csáky István javait és jobbágyait a maga hasznára fordította. Ennek eredménye per lett, melyet a földesúr indított saját alkalmazottja ellen a vármegyei szolgabíráknál.

A tisztartó alatti hierarchia 1602-ben még kialakulatlan volt, a központi tisztviselők közül csupán egy pincemesterről¹⁴⁷ tudunk. A provisorhoz hasonlóan az ő javadalmazását is csak töredékesen ismerjük: fizetésének részeként 18 mérő búzát kapott.

146 A már említett nagyszombati mérőről van szó, melyet magyarul mécznek is neveztek.

147 Pincema.

Magának a szűkebb értelemben vett várnak urát várkapitány (*capitaneus*) néven illették, amit 1637. november 1. és 1638. április 30. között Duoykowicz Ferenc töltött be, 30 forint salláriumért. A birtok gazdasági ügyeit Gyurak Balázs officialis (tisztartó) intézte, aki ezt a tisztséget 1637. november 1. és 1638. április 30. között 37,5 forint fizetésért és 25 mérő búza természetbeni juttatásért látta el. Volt neki egy beosztottja is (pontosabban viceofficialisa), akinek sem nevét sem járandóságát nem ismerjük csak annyit tudunk, hogy fizetésének részeként 12 mérő búzát kapott. A tisztviselői szervezet viszonylag fejlett kiépítettsége a Thurzók ügyes gazdaságszervező képességéről tesz tanúbizonyságot. A család kihalása után természetesen a már jól működő gazdálkodási szerkezet fennmaradt, ez jelenik meg az általam vizsgált számadáskönyvben.

Valóban, a birtokigazgatás szervezete nagyjából hasonlóan nézett ki a Csákyak idején is. A birtok gazdasági ügyeit továbbra is a tisztartó intézte. Azaz ő felügyelte a beszolgáltatott terményeket és egyéb ajándékokat és ő vigyázta ezek felhasználását, beleértve a várban található éléstárat is. A pénzügyi jövedelmeket is ő kezelte, külön számtartóról (*rationista*) nem tudunk. Természetesen a birtok kicsinységénél fogva szó sem lehetett olyan komoly tisztviselői szervezetről, mint a XVI–XVII. századi Batthyány-birtokokon. A szorosabb értelemben vett vár urát *capitaneus* helyett *vicecastellanus*nak hívták, és egy a birtokon élő szegény nemesi családból került ki. Fizetésüket ők is a várnagytól kapták az igazgatási szervezet alábbi fokához hasonlóan.

A várban lakók ellátásáról a majorosné gondoskodott, ki az ebédet és a vacsorát főzte. 1664-ben az egyik szomszéd falu (Banka, amely 1601-ig a birtokhoz tartozott) jobbágyának felesége (Szluháné) volt. Az 1632-es leltárban szerepel egy mosónének való vasfazék is, de arról hogy ki volt ez a mosóné, többet nem tudunk. A kapus 7 forint, 24 mérő gabonát és 6 icce sót, a börtönőr 12 forintot 20 mérő gabonát és 3 icce sót kapott szolgálataiért egy 1684-es inventárium szerint.¹⁴⁸

Pöstyén városban a földesúri érdekek maradéktalan érvényesülését Muray Benedek officialis felügyelte. Ezért 1602-ben 20 forint és 20 mérő búza ütötte markát. A híd elpusztulása után Barbel (Barbithonsor) Kristófot, a helyettes hidmestert bízták meg a hajók jövedelmével valló elszámolásra, amiért havi 3 (a számadásban szereplő 5 hónap alatt összesen tehát 15) forint és 20 mérő búza juttatást kapott.

1664-ben sem Pöstyén, sem a bankai híd nem tartozott már a birtokhoz, ellenben új tisztségként megjelent a moraváni officialis, aki a moraváni kastélyban lakott, azt felügyelte és irányította a hozzá kapcsolódó majorság gazdálkodását.

---

¹⁴⁸ Ethey, 1936. 187. p.

A tisztviselők, után a katonák¹⁴⁹ jelentették a legnagyobb bérköltséget. Mindössze ketten voltak, akiket maga mellé vett fel a birtok igazgatását ellátó Szilessy Baltazár, a bevételek rendben való beszedésének biztosítására. Fizetésük fejenként havi 1,5 Ft volt, így összesen 26 forintjába kerültek az uradalomnak. Harmincöt évvel később a birtok fegyveres rendfenntartó és végrehajtó erejét már nem kettő, hanem hat gyalogos katona képviselte, akik Temetvény várában laktak. Fizetésük fejenként havi 2 forint volt, ami az 1637. augusztus 1. és 1638. április 30. közötti szolgálati évre nézve 96 forint kiadást jelentett. Azt nem tudjuk, hogy összesen csak ennyi katona lakott-e a várban, vagy voltak egyéb csapatok is a védelem céljára. Ez utóbbi azonban nem valószínű, mivel Temetvény nem végvár volt és egészen Érsekújvár elfoglalásáig messze a biztonságos hátszországban feküdt. 1663-ban, miután Kara Musztafa elfoglalta Érsekújvárt, már Temetvényben már 16 darabont nézett farkasszemet a Vág-völgyét végigdúló törökkel. Ekkor a vitézek egy részét a jobbágyok közül verbuválta Győri Mihály, amit a földesúr nem nézett jó szemmel, hiszen így ők mentesültek a jobbágyi kötelezettségeik alól. (Illetve előfordult, hogy a jobbágyok robot kötelezettségeiket teljesítették így.) A perből azonban kiderül, hogy miért tette ezt a várnagy: hogy a havi 2 forintot és 20 mérő gabonát kitevő fizetésüket a jobbágyból lett „palotás hajdúknak” jobbágy voltokra hivatkozva ne adja ki, hanem megtartsa magának. A vitézek 1664-ben tizedes rendszerbe voltak szervezve. Ez nem jelentette azt, hogy minden egységben tíz ember volt, csupán azt, hogy egy-egy csapat egység élén a tizedes állt. Mivel a vár közbirtokosság volt, a darabontokat is közösen fizették, talán aszerint, kinek mennyi értéke volt a várban. Fitterné 3 fegyverest fizetett a 16-ból, akik szintén Győri Mihály parancsnoklása alá tartoztak. A Sándor család, mivel már valószínűleg állt a lúcai kastélya, nem használta a várat, és valószínűleg külön kiépített birtokigazgatási szervezettel, és talán fegyveres erővel (darabontok) rendelkezett. Erről azonban, lévén hogy a család levéltára a második világháborúban elpusztult, semmi adat sem maradt fenn.

A várban lakó egyéb személyzetről nem tudunk, ha voltak is (mint pl. 1664-ben a praefectus négy szolgálója), valószínűleg kirendelt jobbágyok vagy még inkább zsellérek lehettek, s ha volt is valamiféle illetményük, azt nem közvetlenül a birtok földesurától kapták.

1601/02-ben az általunk ismert alkalmazottak összesen 81 forintot és 48,5 dénárt emésztettek fel, ez az összes jövedelemnek mindössze 13,12%-a. Ebben azonban nincsen benne a provisor teljes fizetése, ezért a valós bérköltség ennél minden bizonnyal magasabb. (A harmincöt évvel későbbi fizetés alapján korrigált érték kb.

---

149 *Pedites*, azaz gyalogos katonák.

26%.) Ezzel szemben 1636/37-ben a bevételek 72,1%-át, 360,5 forintot vitt el a vár alkalmazottainak fizetése. Ez a számítás azonban csalóka: egyrészt benne van a következő évnek is a (valószínűleg előre felvett) várnagyi fizetése, ami pedig már kívül esik a számadáskönyv által tárgyalt időszakon, másrészt 1636/37-ben a birtok jövedelmeinek jelentős részben természetben folytak be, míg a javadalmazások nagyobb hányada pénzben történt. A korrigált megállapítás tehát úgy hangzik, hogy 1636/37-ben a pénzbeli jövedelmek 53%-át emésztette fel a birtok igazgatása. Nyilvánvaló tehát, hogy a birtokigazgatás megszervezése jelentős nyereségcsökkenéssel járt a földesúr részéről. Amiért mégis megérte kiépíteni a birtokigazgatási hierarchiát az az volt, hogy így biztosítottak látták a jövedelmek állandó beszedését. Természetesen ezen a listán csak a magasabb beosztású tisztviselők szerepelnek, (officialistól fölfelé), mivel az egyéb alkalmazottak feltehetőleg nem pénzben, hanem természetben (leginkább búzában) kapták javadalmaikat. Ez vonatkozhatott a várban lakó személyzetre is, mert az ő javukra sem történt pénzkifizetés, így sajnos azt sem tudhatjuk meg, pontosan kik és hányan laktak a várban.

Noha nem volt tisztviselő feltétlen említést érdemel a nagymodrói iskolamester. Csak egyszer, 1639-ben említik forrásaink, amikor (mint latinul írni jól tudó) részt vett a Csáky István osztályrészéül jutott birtok összeírásában. Nem tudjuk kinek az alkalmazottja volt, azt sem, hogy egyházi személy volt-e. Mivel a faluban nemesi családok nem éltek, kolostor és egyéb egyházi intézmény nem volt, elképzelhető, hogy a jobbágyok gyerekeit tanította írni-olvasni.

Életkép a XVII. századból: a hatalmaskodó várnagy

A tisztviselői szervezet működését, visszaágait jól példázza egy XVII. századi per, amelyben a hatalmával visszaélő kegyetlen prefektust idézték a vármegye ítélőszéke elé.

1664. október 13-án különös eseményre készült Temetvény várában Gosztonyi Miklós, Nyitra vármegye alispánja, Kürthy Miklós szolgabíró és Check János vármegyei esküdt ülnök, Csáky István a birtok egy részének földesura, és még majd' félszáz megidézett ember a birtok különböző státuszú és illetékességű népei közül. Azért gyűltek egybe, hogy kivizsgálják a birtokigazgató várnagy, Győri Mihály hatalmaskodásait és visszaéléseit.¹⁵⁰

---

150 MOL P 71 Csáky cs. lt. No. 13.

Az első vádpont ellene az volt, hogy az Érsekújvár eleste után a török portya elől menekülő jobbágyoktól pénzt szedett, mindenkitől legalább fél tallért. Ha jószággal együtt menekültek, abból is vett el. Az így befolyt pénzt és egyéb javakat saját magáénak tekintette. Mi több a zavaros időszakban a falubeliek nyájait elhajtotta, azzal, hogy a várba, biztos helyre viszi őket, de a veszély elmúltával csak pénzért akarta visszaadni. Az is előfordult, hogy a jobbágyok jószágait vágatta le maga és a várnép számára eleségül.

Nemcsak a jobbágyokkal szemben hatalmaskodott a várnagy, hanem a portékáikkal utazó nemesekkel is. Fejérvári István ládáját nemcsak elkobozta, hanem fel is nyitotta, ami a korszakban a magántulajdonnak legdurvább megsértését jelentette, hiszen a láda a személyes dolgoknak és az értékeknek tárolóhelye volt. Ennek kiszabadításáért Csery Ádám, Temetvény következő várnagya fáradozott, „*s ugian osztan itt az én kezem alatt hatta azon Ladat. egiéb irant, ha ugia(n) keminen nem fogtam volna dolghott, talan el is vitte volna maghanal azo(n) Ladat.*”¹⁵¹

Mednyánszki Istvánnak volt egy ládája a temetvényi várban. Egyszer eljött érte, hogy elvigye. Már a kapun kívül járt, mikor utána vágatott a várnagy, lerángatta szekereéről, és csak szalonna, liszt, brindza,¹⁵² pirított hús, ecet és egyéb eleségek adása fejében engedte tovább, aki ez ellen utólag levélben is protestált, azzal fenyegetve, hogy „*ha kell a palatinus urunkat is meg találja.*”

Többször is szedett Győri Mihály restanciákat nem csak a cenzusból és az egyéb szolgáltatásokból, hanem a kocsmá díjából is. Valószínűleg több sör kimérésére ösztönözte a kocsmárosait, mint ez korábban szokásban volt.

A darabontok fizetésével kapcsolatos visszaéléseiről már az imént szoltam. Nemcsak a jobbágysorba tartozók járandóságait nem fizette ki, hanem senkiét. Még a darabontok tizedesének, aki kisnemes volt, is jelentős összeggel maradt adósa. Ezzel természetesen magát a földesurat károsította még, mivel a kincstárból az erre szánt összeget kivette.

Az éléskamra elméletileg a tisztartó felügyelete alá tartozott. Győri Mihály azonban a sajátjának tekintett minden ott található élelmiszert, azokat is, amelyeket a jobbágyok a jobbágyi kötelezettségeik szerint szolgáltatottak be. Természetes, hogy mindez a földesurat illette, aki a vár népének élelmezésére fordította, a tisztartót bízva meg beosztásával és a konyhára való kiadásával. A valóságban azonban a várnagy, megfélemlítve a tisztartót a saját magáénak tekintett minden várban fellelhető élelmiszert. Így esett, hogy várnagyságának ideje alatt elfogyott az úr

---

151 Uo. fol. 26.

152 Juhtúró.

éléstárából 1-1 mázsa¹⁵³ tehén és juhsajt, 80 icce vaj és 30 icce olvasztott vaj és 60 icce présvaj. Ami megmaradt volna a vajból, azt Győri Mihály elvitte magával Nyitrára, ahol feltehetőleg saját birtokai voltak. A kertész által hozott 1 zsák sáfrány is elsorvadt, ami megmaradt azt is Győri Mihály kezéhez került, s eltűnt. A hegyvámként beszédett 13 hordó borból mindössze hármat méretett ki a falusi korcsmákban, a többi ő maga és környezete itta meg, ezáltal jelentős bevételtől fosztva meg a Csáky családot. Hogy visszaéléseit tetézzé, Győri Mihály magához vette Hanczok Mihály nyitrai nemes egész háztartásával együtt, és másokat is, akiket ő tartott el a várban, természetesen a földesúr számlájára.

Nemcsak a földesúr éléskamráját használta saját hasznára, hanem a munkaerejét is. A jobbágyokat aratáskor Nyitrán robotoltatta heteken át, aminek következtében nemhogy a saját munkájukkal elmaradtak, hanem a földesúr dolgával is. Olyannyira, hogy a moravánkai majorban kinn maradt a gabona a mezőn, amiből 300 mérő búza és árpa elégett. A vidéket dúló török közeledtének hírére a moravánkai kastély felszerelésének és kincsének felhordását elhanyagolta, ami így a török seregek martaléka lett, ezzel is kárt okozva dominusának.

Több tanú is hivatkozik a tiszttartónál lévő dietariumra, melyben a birtok minden lényeges eseményét, az érkezett vendégeket, a majorságban termett terményeket, a parasztoktól befolyt pénzt, terményeket, ajándékot, és még sok minden egyebet feljegyezték, valószínűleg a későbbi elszámolás céljából. Sajnos ez az igen értékes forrás nem került elő.

A legsúlyosabb bünténye a prefectusnak nem anyagi természetű volt. Adamóci plébános látogatta meg egyszer a várban, hogy panaszt tegyen a visszaélések ellen. Szó szót követett, s mikor a pap távozóban volt, a várnagy a darabontjaival utána ment, és úgy megverték, hogy később belehalt sérüléseibe.

Prebendárius földesúri alkalmazottak

Már a XVII. század elején is voltak olyan szolgálattevők a birtokon, akik tevékenységükért valamiféle fizetséget, vagy adókedvezményt kaptak. Elsősorban a kocsmárosok voltak ilyenek, aki jobbágyok voltak ugyan, de nem kocsmabérlők, hanem a földesúr borát árulták, és a jövedelmet teljes egészében neki is adták. A serföző is, hozzájuk hasonlóan az úr árpájából és komlójából főzte a sört a földesúr

---

153 Centenarius, súlymérték, a mázsa latin megfelelője. Az 1655. évi törvény országos mértéknek a pozsonyit rendeli el. 1 pozsonyi mázsa = 100 pozsonyi font = 55,8 kg. *Bogdán*, 1991. 457–458. p.

számára, amiért némi gabona ütötte a markát. A pöstyéni molnárok ellenben bérlők voltak, meghatározott évi pénzbeli bérleti díjjal, csakúgy mint az uradalmi kőfejtő, Lapidica György.

A harmincas évekből származó urbárium annyiban segít árnyalni a képet, hogy felsorolja az erdőóvókat, a bodnárokat, az uraság jószágait legeltető pásztorokat, akik maguk jobbágyok voltak, de tevékenységükért a robot alól fel voltak mentve. Ugyanez volt érvényes a vámszedőre is, aki Hradeken lakott. Sőt ekkor még a birtok officialisa is jobbágy volt, aki ezért szintén robotmentességet élvezett.

A Thurzó család kihalásával a helyzet úgy változott, hogy minden birtokos családnak saját korcsmárosa lett, mivel a megadott időszakban mindegyik földesúr maga akart hasznot húzni jobbágyai itatásából. Nem tudjuk mióta létezett kert a birtokon, de forrásainkban a kertész először csak 1664-ben bukkan fel. Ugyanezkor találkozunk először a kismodrói veremőrrel, aki az uraság ott tárolt gabonáját őrizte, és ezért 100 mérőnként 2 mérő gabonát kapott. A majorosné, a vár kapusa, és a darabontok egy része szintén a jobbágyok közül kerültek ki.

A pöstyéni híd a birtok területén kívül esett, ezért a Thurzó család birtokait öröklő családok a hasznából nem részesedtek. Volt azonban egy rév a birtok területén is, Kismodrónál. A rév használatáért minden egész jobbágytelek-tulajdonos egy mérő búzát adott, felét a révérsznek, felét a földesúrnak. ezenkívül a révész a provisornak adni tartozott 40 dénárt.

Mészáros Hradeken és Kismodrón volt, ők bérelték ezt a haszonvételt, amiért meghatározott mennyiségű pecsenyehúst kellett adniuk a vár konyhájára.

A falusi bírót, mint másutt is az országban a földesúr, vagy annak helyi képviselői jelölték ki. Mandátuma egy évre szólt, ami alatt teljes földesúri adómentességet (a tized és a dika alól természetesen nem) élvezett, de köteles volt a tized- és dikaszedőt mindenben ellátni és segíteni, valamint az urbárium adatainak összegyűjtésében közreműködni. Az egy év letelte után ismét szolgálatokra kötelezett volt. A temetvényi birtok falvai közül egyedül Ducónak nem volt saját bírója.

A birtok haszna

Mindkét számadás végeredménye nagyjából „nullszaldós”. Ezt azonban csak a látogatás mutatja így. Ugyanis ha megvizsgáljuk mindkettő kiadásait, akkor olyan komoly összegű tételeket találunk, melyek gyakorlatilag nyereségnek tekinthetők, csak hogy a haszon nem a birtok gazdálkodásában jelentkezett, hanem a kamarában.

Az 1601/02-es időszak folyamán összesen 400 forintot adtak át a Magyar Kamara pénztárosának.¹⁵⁴ Ez a pénzkivonás az összes bevétel 64,4%-át jelentette! Ez azonban a feudális gazdálkodási rendszerből fakadóan semmiféle komoly káros hatással nem járt a birtokra nézve. Hiszen nem is nagyon lehetett volna hogyan visszaforgatni a jövedelmet a gazdaságba. És, lévén hogy az uradalom nem piaca termelő profitorientált tőkés gazdaság volt, ennek lehetősége fel sem merült.

Az 1636/37-es esztendőben készpénzben jóval kevesebb, csupán 96 forint 35 dénár folyt be a Kamarára, ami az összbevételnek csupán 19%-a volt. De ha ehhez hozzá számítjuk a természetben átutalt 200 mérő búzát, 140 mérő árpát és 140 mérő zabot, akkor azt kapjuk, hogy nagyjából a befolyt jövedelem 1/3-a volt a Kamara tiszta haszna. A terményátutalás a század elején úgy jelentkezett, hogy a gabonafelteleget eladva, annak nyereségét pénzben utalták át a kamarának. A XVII. század harmincas éveiben a kamarának gabonára volt szüksége a hadsereg élelmezéséhez, és talán a kedvezőtlen értékesítési lehetőségek miatt, a piac közvetítő szerepét kiiktatták.

A birtok népei

Falusi népesség típusai

A birtok népességének gerincét természetesen a jobbágyok alkották. Az átlagos teleknagyság a XVII. század első harmadában 0,52 jobbágytelek volt, azaz az egész birtokot tekintve ennyi jutott egy jobbágy családra. Ez nagyjából megfelel az országos átlagnak. Ami még jellemző, hogy Temetvényben ez igen kis szórással¹⁵⁵ jött ki, tehát a gazdák elenyésző részének volt fél teleknél kisebb, vagy nagyobb úrbéri földje. Legjobban a még viszonylag friss irtvány, Újlehota lakosai álltak, akiknek kétharmada még egész telken gazdálkodhatott.

A zselléreknek két típusát lehet elkülöníteni. Az egyik csupán házzal rendelkezett sem úrbéres, sem úrbéri rendszeren kívüli földet nem művelt, és dézsmaként is csak a 12 dénáros kereszténypénzt fizette. Igásállata, amivel földet művelhetett volna, nem volt, a földesúrnak is gyalog robotolt. Ezzel szemben a zsellérek másik

---

¹⁵⁴ *Perceptor proventuum.*

¹⁵⁵ A szórás egy adatsor tagoltságát mutatja meg, azaz hogy az átlagtól mennyire térnek el az adatbázis adatai. Esztünkben 0,57 a szórás, ami igen kicsi, majdnem megegyezik az átlaggal. Ez azt jelenti, hogy a birtok igen homogén, a jobbágyok kis részének van fél teleknél nagyobb vagy kisebb úrbéres birtoka.

csoportja vagy egy üresen álló jobbágytelken gazdálkodott, vagy irtásföldje, szőlője, azaz egyszóval nem úrbéres területe volt. Ezután természetesen robotolt (általában ökörrel vagy lóval), fizette a járadékot a földesúrnak, és a tizedet (korszakunkban) a Kamarának. A század első harmadában még a földbirtokkal rendelkezők, az évszázad vége felé viszont már a nincstelenek aránya nagyobb a zsellérek között. A század végére jelentősen megszorodó nincstelen zsellérek jobbára a majorságokban találtak munkát.

A kereszténypénzt fizető zsellérek közé számították az urasági pástort is, aki szolgálataiért egy robotmentes házhelyet kapott, de művelni való földterülete nem volt. Ő természetesen a földesúr nyáját őrizet. Majdnem minden faluban volt ilyen.

Az Érsekújvár elestéhez kapcsolódó török portya a tanúkihallgatási jegyzőkönyv szerint emberéletet alig követelt, mivel a parasztok a várban, vagy az erdők mélyén menedéket találtak maguknak. Jószágaik azonban, melyek a váron kívül rekedtek elvesztek, így hirtelen megnőhetett az ígás állat nélküli, ezért telkének legalább egy részét megművelni nem tudó szegényparasztok száma, akikből hamarosan zsellérek lettek. Őket sújtotta a várnagy kegyetlensége is, aki a várba menekített jószágait vagy saját fogyasztásra levágatta, vagy egyszerűen nem adta vissza a parasztoknak.

1636-ban a birtokon csak egy szabad család élt, az újléhotai Pokog família, akik azonban úrbéres földön gazdálkodtak, amiért semmiféle szolgáltatással nem tartoztak, de dézsmát fizettek. Arra nincs sehol utalás, hogy ők nemesek lettek volna, ellenben saját malmuk volt. Talán egy múltbéli szolgálat jutalmaképp kapták a birtokot és a malom működtetésének jogát. Szabadságukat és malmukat a század végéig megőrizték.

Demográfiai jellemzők

Az 1636-os és 1668-as urbárium és több dézsmajegyzék alapján megállapítható a birtok falvaiban élő családok száma, amiből meg tudjuk becsülni mennyien élhettek a birtokon. Ezeknek a forrásoknak a legnagyobb részével az a probléma, hogy csak a háztartásokat, illetve a családfőket veszi számba, így az abszolút népességszámot csak úgy tudjuk meghatározni, hogy megállapítunk egy átlagos szorzószámot, ami azt fejezi ki, hogy hányan éltek egy átlagos háztartásban (családban), és azzal besorozzuk a háztartások ill. a családfők számát. A XVII. században több

uradalom családi viszonyait megvizsgálva, az általános vélekedés szerint átlagosan kb. 5 személy élt egy családban.¹⁵⁶

Általános vélekedés, hogy a háborús pusztítások, különösen a tizenöt éves háború következtében megtört a XVI. századi nyugalmi időszakokat jellemző lassú népességnövekedés, és a XVII. század a magyarországi demográfia szempontjából a hullámvölgy, vagy legalábbis a népességszám stagnálásának időszaka volt.¹⁵⁷ Ez nemcsak Magyarországra, hanem Európa nagy részére kiterjedő folyamat volt. A népesség stagnálása, vagy esetleges csökkenése nem azt jelenti, hogy az egész évszázad alatt a születési és a halálozási mutatók állandóak voltak, hanem egy kisebb demográfiai ciklus eredményét látjuk, ha a század két végpontjának népességét összevetjük.

A demográfia eme ciklusos természetének szép példáját láthatjuk, ha megnézzük a temetvényi birtok népességének alakulását. A népesedési viszonyok tárgyalásánál a jobbgycsaládok számának változását vizsgáltam, a zselléreket nem. Ennek legfőbb oka az, hogy a dézsmajegyzékek nagy része nem tünteti fel a kereszténypénzt fizető zselléreket, így nem tudhatjuk meg azt sem, hányan lehettek. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy nem élt zsellér a faluban, hanem azt, hogy a beszedett készpénzt rögvest ki is fizették a bírónak ill. az egyéb kiadásokra, ezért fel sem vették a jegyzékbe.

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy fennmaradt az 1598-as rovásadó jegyzéke, amely az 1598. évi 3. törvénycikknek¹⁵⁸ megfelelően nem portákat, hanem házakat jegyzett fel. Ezt összevetve a szintén házakat összeíró 1600-ból és 1601-ből származó dikajegyzékekkel képet kaphatunk arról, hogy az 1599. évi törökűlés mekkora pusztítást végzett a birtokon. Csupán három falu van (Hradek, Ducó, Újlehotá), ahol 1600-ban 1/4-del illetve 1/3-dal kevesebb házat jegyeztek fel a két évvel korábbihoz képest. A többi településen a XVII. század elején a birtokon megfigyelt évi átlagosan 10% ház(tartás) csökkenést tapasztaljuk. Mi több, van két település (Ólehotá és Nagymodró), ahol semmiféle csökkenés sem volt. A helyzetet bonyolítja, hogy a legnagyobb pusztítást elszenvedett Újlehotá van a legvédelettebb helyen, szinte a Kisinóc-hegység közepén. A két teljesen sértetlenül megmaradt falu viszont a Vág-völgye felől Újlehotára tartó egyetlen út mentén fekszik, tehát onnan semmiképpen nem érhetett csapás a települést. Újlehotára legfeljebb a Nyitrai-medencéből, Tapolcsány vára felől leselkedhetett veszély, s úgy

---

156 *Bakács*, 1963. 123–124. p.

157 *Zimányi*, 1985. II. 937–938. p.

158 *Bakács*, 1957. 53. p.

tűnik még a sűrű erdő sem volt elég ennek elhárítására. Mindez csak feltételezés, valójában nem tudjuk, hogy Ibrahim pasa hadjárata mekkora kárt okozott.

A XVII. század első éveiben lassú, de folyamatos csökkenését tapasztaljuk mind a dézsma-, mind a rovásadó jegyzékekben összeírt személyeknek illetve portáknak. A dika nem feltétlenül fejezi ki a népességszám változását, mert néhány év múlva, 1607-ben már legfeljebb 3 adóegységet számolnak még a legnagyobb falvakra is, tehát ez esetben a portaszámításra való visszatéréssel állunk szemben. A XVII. század első felében országosan általában négy jobbágycsaládot tekintettek egy portának, Nyitra megyében azonban csak akkor alkalmazták ezt a képletet, ha a jobbágyoknak legalább két-két lóva volt.¹⁵⁹ Mivel nem áll rendelkezésünkre elegendő részletességű forrás (például urbárium) a század elejéről, ezért a portákat jobbágycsaládokká átváltani nem tudjuk. Az eredetileg az egyház számára rendelt, de korszakunkban folyamatosan a Kamara által bérelt tizedfizetések összeírásai már sokkal realisabb képet festenek a birtok népesedési viszonyairól. Ezekből egyértelműen kitűnik, hogy a század első felében kissé csökkent az adózó családfők létszáma. Részletes források híján pontos okát e csökkenő tendenciának megmondani nem lehet.

Ha azonban hosszabb időszakot tanulmányozunk, megcáfolhatjuk az imént leírt folyamatot, ugyanis azt látjuk, hogy 1636-ra a birtok jobbágycsaládainak száma megnőtt, megközelítve az 1598-as szintet. Annak ellenére történt ez így, hogy Bocskai, majd Bethlen hadjáratai következtében ez a vidék is hadszíntérré vált, ha rövid időre is. Még a Bethlen Gábor hadjáratát követő Nyitra megyei pestisjárvány sem tudta ezt a folyamatot megállítani. Sajnos a század közepéről semmiféle használható összeírás nem maradt fenn, így a következő időpont, amikor a települések népességét meg tudjuk határozni, az Érsekújvár elestét követő időket jelenti.

Abban az igen szerencsés helyzetben vagyunk, hogy egy évtizeden belül háromféle összeírás is rendelkezésre áll: egy török defter, melyet 1664 végén jegyeztek le. 1668-as urbárium és egy 1672-ben készült tizedjegyzék. Ezek (kiegészítve az 1684-es urbárium egy töredékével) lehetővé teszik a falvak háztartásaiba való betekintést. A török defterdárók összeírták minden fejadóköteles, azaz felnőtt férfit, megjelölve, hogy melyik háztartásban élnek.¹⁶⁰ Ez alapján a falvakat három kategóriába lehet sorolni: Kismodrón, Lúkán és Hubinán átlagosan 1,7–2,04 felnőtt férfi jut egy háztartásra. Ez jelenthetett nem házas fiútestvért, nem házas felnőtt gyereket, de olyan fiút is, aki családalapítás után is a szülő házban maradt akár kényszerből, akár önszántából.

¹⁵⁹ Bakács, 1957. 62. p. skk.

¹⁶⁰ A török deftert kiadta: Blaskovics, 1993.

Ez a három falu relatíve igen túlnépesedett volt, különösen Hubina, ahol több mint két család élt egy jobbágytelken. Ez, családonként 1-2 fiúgyerekekkel számolva a ténylegesen művelt terület elaprózódását és a népesség elszegényedését vonta maga után. Lúka, Hradek és Nagymodró a maga 1,4 körüli értékével ennek a túlnépesedési folyamatnak még egy korábbi fázisát képviseli. A birtok falvai közül egyedül Kismodró volt az, ahol a népesség száma megfelelt az eredeti telki állománynak, mert csupán minden ötödik háztartásban lakott két család, ami még bőven belefér a szülői gazdaságot családosan is a szülőknél lakó fiúgyerek kategóriába.

Az urbáriumot követően mindössze négy évvel később felvett tizedösszeírás már jóval nagyobb népességet tükröz, egyes falvak esetében (például Hradek, Ólehota, Huorka) ez eléri az 1636-os urbáriumban szereplő családok számát, a települések nagy részében meg is haladja azt. Ez annak ellenére igaz, hogy a tizedet minden olyan férfitől vagy özvegytől beszedték, akinek valamilyen terület volt a nevében, míg a rovásadót a családok egyben fizették, tehát a dézsmajegyzékekben szükségszerűen több ember neve szerepel. azonban 1672-ben szinte minden faluban több dézsmafizető volt, mint az évszázad legelső három évében, tehát a XVII. század folyamán mindenképpen volt egy nagyon lassú népességnövekedés, amely csak ilyen hosszú idő alatt érezte hatását. Hubina és Ólehota falvak esetében a magyar és török összeírások még 1598-hoz képest is abszolút népességszám-növekedést mutatnak. Ez a növekedés túlnépesedést okozott, ami többek között az urbárium és a négy évvel későbbi dézsmajegyzék adatainak különbségét is magyarázza. Azt sejtethetjük, hogy a század második felében jelentősen megnőtt a telkiállományon kívüli földek használatának aránya a jobbágyok körében, elsősorban a túlnépesedés miatt, melynek tünetei 1672-ben már kezdtek újra jelentkezni. A túlnépesedés egyik leglátványosabb következménye a telekaprozódás volt, mely a földmértékekben is megnyilvánult. Az 1668-ban készült urbáriumban már nem *sessio* a mérték, hanem *quarta*, mely eredeti értelemben a jobbágytelek negyede volt.¹⁶¹ Nem valószínű, mert semmi nem utal rá, hogy ily hirtelen az egy családra jutó földtulajdon töredékére csökkent, de a mértékváltozás mögött mindenképpen a jobbágytelek (lehet, hogy más Csáky birtokokkal összevetve) abszolúte kicsiny voltát kereshetjük.

---

161 *Quarta*: földmérték, magyar neve fertály. Mint neve is mutatja a földterület elaprózódása hívta életre. A belső telkenél ill. a szőlőnél használatos mértékrendszer része, 1/4 telket ill. 2 oktált jelentett. A területaprózódás során a korábbi negyedből egész lett, és ez osztódott további részekre. Metrikus rendszerben nagysága nehezen határozható meg, 1745-ben Kiskunfélegyházán 30 holdat, azaz 17,25 hektárt jelentett. *Bogdán*, 1990. 270–272. p.

Az 1668. évi urbárium adatai nemcsak a négy évvel későbbi dézsmajegyzékkel, de a három évvel korábbi török adóösszeírásnál is jóval kevesebb népességre utalnak. Erre két magyarázat adható. Az egyik szerint (mely az én véleményemmel is egybeesik) az urbárium nem teljes, mivel úgy tűnik, hogy csak Csáky István birtokrészéről készült, mikor azt testvérének, Csáky Ferencnek átadta. A másik lehetséges indoklás a török defter pontosságát vonja kétségbe, feltételezve azt, hogy nem a helyszínen készült, és ezért a kirendelt esküdtek kevesebbet vallottak be. A török forrás felhasználhatósága mellett szól, hogy ugyanúgy tartalmazza a lakosok neveit, mint az urbárium, de a Csáky-összeírásnál jóval több lakost említ meg.

Ha a XVII. század elején valóban lassú népességnövekedés volt is, a Thurzó család kihalásakor összeírt 182 család egy falu népességével kevesebb az 1598-ban összeírtánál. Tovább figyelve a XVII. századi úrbéri összeírásokat, egy nemzedék múlva, 1668-ban már csak 117 élt a birtokon, ám ez utóbbi adat, mint láttuk kissé bizonytalan. (Mindhárom adat Moraván és Huorka nélkül értendő.) A XVII. század demográfiai viszonyainak vizsgálatához hozzá tartozik, hogy 1598-ban már a birtok népessége véleményem szerint megközelítette a terület eltartóképességének határát. Ennélfogva a rákövetkező időszak ingadozása egyfajta természetes kiegyenlítődesi folyamatként is értelmezhető. Az egész birtokot tekintve a XVII. századot a népesség csökkenésének ciklusa jellemezte.

Hubina falu népességének fejlődéstörténete jól szemlélteti a századra oly jellemző hullámzást. (A táblázat az összeírt családok számát mutatja.)

1598 (dika)	1601 (dika)	1636 (urb.)	1665 (deft.)
34	29	37 + 5 zsellér	45

Az itt kapott kép annyiban eltér a birtok egészére érvényes trendtől, hogy már 1636-ban több jobbágycsalád élt itt, mint 1598-ban. A falu legnépesebb időszaka pedig a XVII. század utolsó harmada volt. Tehát itt a század folyamán abszolút mértékben is népességnövekedést tapasztalunk, amit itt is ugyanúgy megtörttek a háborús pusztítások, mint máshol, hiszen a Vág-völgyétől nem túl messze fekvő kis zsákfalu nincs semmivel sem védtebb helyzetben, mint a birtok többi része.

Néhány esetben az urbárium összeírói igen körültekintő és alapos munkát végeztek, úgy, hogy nem csak a parasztok által használt földterületeket jegyezték fel, hanem bővebb nyilvántartást vezettek a jobbágyok vagyonáról (ezalatt elsősorban az állatokat kell érteni) és családjáról. Ez utóbbi azt jelenti, hogy feljegyezték, hogy kinek hány fia van (néha még a korukat is), illetve azt, ha valaki a testvérével közös jobbágytelken élt. Noha még ez a forrás sem fogható az anyakönyvekhez,

ami amiből azonban hírmondó is alig maradt fenn a 18. század előttről. De már ez a részletes urbárium is a korábban említett módszernél sokkal alaposabb vizsgálókat tesz lehetővé, mert ezen keresztül betekintést nyerhetünk egy falunak a demográfiai folyamataiba. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a temetvényi birtok egyik falujáról, Nagymodróról is készült egy ilyen összeírás 1684-ben, mikor Csáky István birtokait konfiskálták, ami ugyan az egész birtoknak csak töredéke, de mégis közelebb visz minket a valós viszonyok meghatározásában.

<i>Franciscus Beniak, 4 ló, 20 juh, 4 méhkaptár</i>	<i>1/2 quarta</i>
<i>Joannes Kraiczovicz, fiai András és György, 2 ökre 2 tehene, 5 juha és</i>	<i>1/2 q van</i>
<i>Jannes és Andreas Movansky fia: András</i>	<i>1/2 q</i>
<i>Georgius Laczovich fiai: Nicolaus és Mattias, 2 ökre van</i>	<i>1/2 q</i>
<i>Georgius Pauloviech egy fia 2 lova, 4 tehene, 4 méhkaptára van</i>	<i>1/2 q</i>
<i>Michael Laczó fia: Johannes, 1 tehene van</i>	<i>1/2 q</i>
<i>Adamus Zernak testvére: Franciscus, 4 ökör, 1tehen, 15 juh és kecske</i>	<i>1/2 q</i>
<i>Stephanus et Martinus Zahon fiaik: Johannes, Andreas és Martinus,</i>	<i>1/2 q</i>
<i>2 ökrük, 1 tehenük, 15 juhuk és kecskéjük van</i>	
<i>Andreas Valach fia: Johannes 2 ökre és kb. 20 kecskéje van</i>	<i>1/4 q¹⁶²</i>

Ebben kilenc jobbágytelek szerepel, amelyek 1/3-án két család élt. Illetve elképzelhető, hogy az egyedülálló fiútestvér élt egy telken és egy háztartásban a családos fivérével. Ha ez így volna, azt jelentené, hogy a nemzőképes férfiak 1/3-a nem házas, tehát nem hoz létre utódokat, ami egy közösség népességének szükség-szerű csökkenését okozza. Kis mintánkat megvizsgálva kiderül, hogy 12 felnőtt férfire 12 fiúgyerek jut. Ha feltételezzük azt, hogy kb. ugyanannyi leánygyerek születik, mint fiú, és legalább annyi asszony (feleség ill. nagymama) él a faluban, mint férfi, akkor megállapíthatjuk, hogy a XVII. század végi Nagymodró természetes szaporodása éppen a határmezsgyéjén volt annak, hogy szinten tudja tartani a falu népességét. Tehát népességnövekedés ebben a kis közösségben nem volt sőt enyhe csökkenő tendenciát észlelhetünk.

Nemzetiségi viszonyok

A középkorban Pöstyéntől kicsit délre húzódott a magyar-szlovák nyelvhatár, tehát Temetvény vára és a hozzátartozó birtok már éppen a szláv többségű területen terült el. Jól mutatja ezt a terület névrajza is, hiszen csak egy falunak (Réte, ami szlovákul Lúka) és a várnak van magyar eredetű neve. A dűlőnevek között sincsen olyan, ami magyar töből eredeztethető. A kora újkorban a szláv népesség délre nyomulása folytatódott. A közvetlenül Érsekújvár eleste után készült török adóösszeírás alapján a nyelvhatár már Galgóc térségében, azaz a középkorinál 30 kilométerrel délre állapítható meg.¹⁶³ Ezt a képet erősíti meg a birtokról készült úrbéri- és dézsma-összeírások névanyaga is. A szláv tengerben falvanként csak alig egy-két magyarnak vélhető családnév tűnik fel mint például Sebő, Kiszely, Albert, Maczko, Varga, Lukác, Bayza. A bibliai nevekből képzett családneveket (például Ábrahám, Simon) vitathatónak vettem, de mivel szláv többségű településről van szó, valószínűleg e nevek viselőinek anyanyelve is szláv volt.¹⁶⁴ Szintúgy Szabó István szellemében jártam el a vitatható családnévek (például Kovác, Balázs, Quinta) esetében, szlávnak tekintve őket, mivel szláv településen éltek. Moravánon élt egy Rác nevű család, mely nevéből következően Szerbiából származhatott (talán a török elől menekült), de mivel nevük magyar alakot viselt, magyarnak tekinthetők. A birtok falvai közül a legtöbb magyar jobbágycsalád Moravánon élt, a század elején 6, a század végén 4. Egyáltalán nem élt magyar család Ólehotán, Újlehotán, és ami kissé különös, a XVI. század közepéig még egyedülálló módon a magyar nevéen szereplő Lukán. A többi faluban az egy-két magyar család, mely a század elején élt, a század végén is kimutatható. A birtokon használt nyelv, lévén a tisztviselők magyar nemzetiségűek, a magyar volt, amit a jobbágyok egy része is beszélt, mert magyarul tanúskodtak 1664-ben Győri Mihály perében. A magyaroknál néhány esetben láthatók az elszlávosodás jelei, ami a megváltozott névalakokból (például Racsov, Benkovicz, Ferencovecz) tűnik ki. Elképzelhető, hogy ez a névmódosulás csak a szláv többség által a magyarokra ragasztott ragadványnév, valószínűbb azonban, hogy ezek az emberek el is szlávosodtak.¹⁶⁵

---

¹⁶³ Dávid, 1993.

¹⁶⁴ Szabó, 1992.

¹⁶⁵ Dávid Zoltán már idézett cikkében megerősíti, hogy a szórványmagyarság körében jelentős asszimilációs veszteség volt már a kora újkorban is.

Újlehotán a telepesek között volt néhány Schuster (Schuchter) nevű család, akik minden bizonnyal német telepesek lehettek. Más német a birtokon nem élt a XVII. században.

A Walach, Valachouecz személynevek arról árulkodnak, hogy vlach pásztorok a temetvényi hegyekben is éltek. Minden bizonnyal szláv nemzetiségűek voltak ők is, a vlach név csupán foglalkozásukra, és különleges jogállású utal. A Temetvényhez tartozó birtokon mindkét státuszú vlach pásztorok voltak. A egyik, aki bizonyos bérért (valamennyi turo, sajt, bárány beszolgáltatása) kapta a földesúrtól (vagy esetleg ő maga irtotta) a területet, amin legeltetett. Voltak azonban olyanok is, akik a földesúr nyáját őrizték, megfelelő fizetségért cserébe. A fizetség alatt elsősorban nem pénzbeli juttatásra kell gondolnunk, hanem természetbenire. Például arra, hogy a birtok egyik falvában (Hradeken) szolgáltatásmentes zsellérlázhelyet kaptak. A dézsmajegyzékekben nem találkozunk a vlachok mentességével, azért, mert a szórványban élő néhány vlach pásztor nem tudta megőrizni kiváltságait, elmentében az egy tömbben élő társaival (például Északkelet-Magyarországon).¹⁶⁶

Morwanszky, Morawensky családnevek előfordulása (például 1603-ban Huorkán) birtokon belüli migrációra utal, megjelölve a származási helyet.

A parasztnéesség vagyoni differenciálódása

A birtok falvai általában véve hasonló természeti körülmények között feküdtek, legfeljebb a határ nagysága jelenthetett némi különbséget közöttük, valamint az, hogy a két Lehota a hegység belsejében helyezkedik el, ahol a gabonatermesztésre kedvezőtlenebbek, legeltetésre ellenben megfelelőbbek az adottságok.

A vagyoni különbségeket leginkább a tizedjegyzékek segítségével határozhatjuk meg, mivel tizedet minden földterület után (akár része volt az úrbéres telekállománynak, akár nem) fizetni kellett. Két, a birtok összes települését tartalmazó jegyzék segítségével megpróbálom összehasonlítani a század eleji (1601) és a századvégi (1672) állapotot a gabonatermelés tekintetében. A bor-, méz, és báránytizedről sajnos nem maradt fenn elégséges adat. A beszolgáltatott tized alapján meg lehet becsülni a termett mennyiség egészét, ám a tizes szorzó alkalmazása sok esetben csalóka lehet. Ha ugyanis a földesúr a tizedszedőt megelőzve szedte be a kilen-

---

¹⁶⁶ *Ila*, 1976. 293–296. p.

cedet vagy az aconaliát,¹⁶⁷ a jobbágy csak a megmaradt termésének tizedét fizette be (ami az össztermésnek legfeljebb 9%-a volt). Azokon a területeken, ahol a földesúr kilencedet szedett, a befizetett dézsma értékét 11,25-tel szorozva megkaphatjuk a jobbágy össztermésének mennyiségét.¹⁶⁸ Ott azonban, ahol aconalia-rendszer volt, ez már jóval bonyolultabb számításokat igényel. Mivel a társadalmi különbségek megállapításához elegendő az egész birtok által ugyanolyan módon befizetett dézsma mennyisége, az egyszerűség kedvéért én is ezzel dolgoztam.

Korszakunkban a tizedet a Magyar Kamara bérelte, és valószínűleg az Érsekújvárott, illetve később a Lipótváron állomásozó hadsereg élelmezésére fordította. A tized szedésében a decimator(ok)nak a falu bírása segédkezett, akinek minden költségét megtérítették, csakúgy, mint a beszedett gabonát fuvarozó és asztagba rakó jobbágyokét. A plébánosnak a beszedett javak 1/16-a járt. A tizedet fizetők névsorában fel szokták tüntetni, a faluban tizedköteles földdel, szőlővel rendelkező nemeseket, és más településen lakókat. A temetvényi birtok jegyzékeiben ilyenell nem találkoztam, ezért feltételezhetjük (bár lehet, hogy csak az összeírók hanyagságáról van szó), hogy mindenki helybéli lakos volt, aki tizedet fizetett.

Az évszázad első évében a dézsma¹⁶⁹ alapján a birtok falvait három csoportba lehet osztani: a legkevesebb gabonával Ó- és Újlehota rendelkezett, ahol egy adófizető átlagban 81 illetve 113 kéve¹⁷⁰ gabonát adott a Kamarának. Ólehotán lakott a birtok legszegényebb földművese (a zselléreket nem számítva), Martinus Kobylar, aki mindössze 8 kéve dézsmát tudott adni. A falu leggazdagabb embere, Adamus Mercicziczky, pedig alig termelt több gabonát, mint az egész birtok jobbágyai átlagosan. Ez mutatja legjobban Ólehota kedvezőtlen adottságait: ami itt kiemelkedő terméseredmény, az az egész birtokot tekintve csak átlagos, sőt a kedvezőbb fekvésű falvakban jóval átlag alatti. Mindemelllett jelentős vagyoni különbségek is voltak a faluban, hiszen, mint láttuk a falu legtöbb és legkevesebb gabonát termelő paraszt jövedelme között 22-szeres a különbség.¹⁷¹ A relatív

167 Kilencedszedés esetén a földesúr így nagyobb bevételhez jutott, mert nem a termék kilencedik tizedét, azaz 10%-át gyűjtötte be, hanem 1/9-ét, azaz 11,25%-át.

168 N. Kiss, 1960. 100. p.

169 MOL MKA E 159 Nyitra megye 1601/7.

170 Latinul manipulus, a kepcének (*capetia*) itt 1/80-ad része. Pontosán nem lehet meghatározni, általában 2–5 marok gabonát jelentett, aminek súlya 5–17 kg-ig terjedt. *Bogdán*, 1991.

171 Egy adatsor legnagyobb és legkisebb értékének hányadosa a Range. Ez mutatja meg, hogy a leggazdagabb és a legszegényebb között hányszorosa a különbség. Az adatsor többi elemét azonban nem veszi figyelembe. *Mawdsley–Munck*, 1996. 107–109. p.

szórás¹⁷² a település esetében 61%, ami azt mutatja, hogy jelentős eltérések vannak a falu lakosai között, de ez a differencia nem nagyobb, mint a birtok egészén átlagosan (61,481%). A falu szegénységét mutatja, hogy mind arányaiban, mind abszolút számban itt élt a legtöbb nincstelen, kereszténypénzt fizető zsellér a birtokon: kilenc, miközben összesen tizenhat jobbágy fizetett dézsmát. Teljes képet csak az állatállomány nagyságának ismeretében rajzolhatnánk a faluról. A birtok leggazdagabb falva ekkor Hubina volt, ahol átlagosan az Ólehotainak háromszorosára (243 kéve) volt egy lakos termésének a tizede. A relatív szórás értéke (61,78%) szinte pontosan megegyezik Ólehota értékével a birtok átlagával. Ez azt jelenti, hogy relatíve, azaz a parasztok között egymáshoz viszonyítva itt sem voltak nagyobbak a vagyoni különbségek. A leggazdagabb jobbágy a legszegényebb jobbágy terméseredményének 14,5-szeresét tudhatta magáénak, ami ugyan arányai-ban kisebb, mint Ólehotán, valójában azonban nagyobb különbséget takar. A falu legmódosabb gazdája, Nicolaus Hanssut ugyanis 1601 nyarán 552 kéve tizedet adott (tehát hozzávetőlegesen ennek tízszeresét aratta le), ami egész Ólehota tizedének négyötöde. A temetvényi birtok leggazdagabb földművelője, Joannes Fylan, Huorka faluban lakott, és 772 kéve gabonát adózott. Ez valamennyire utal a falu jómódúságára is, de csak korlátozottan, mivel éltek olyan házas zsellérek is ott, akiknek az összes learatott gabonájuk Fylan befizetett tizedének 1/5-ét tette ki. Tehát ebben a faluban volt a legnagyobb a leggazdagabb és a legszegényebb közötti különbség, 48,25-szoros. A birtok legkiegyenlítettebb falva Kismodró volt, ahol a *range* mindössze 2,77, a relatív szórás pedig csupán 32,6%. Ez azt jelenti, hogy mind a leggazdagabb és legszegényebb, mind az átlagos vagyoni különbség ebben a faluban messze elmarad a birtok átlagától, a gazdag nem emelkedik ki annyira a többi közül, a kevésbé gazdagok pedig nem szegények.

Összehasonlítva a század hetvenes éveivel¹⁷³ legelőször az tűnik fel, hogy az egy főre jutó tized (és ezáltal a termés) drasztikusan lecsökkent. A birtokon egy tizedfizető átlagosan 31 kévét szolgáltatott be, ami a hetven évvel korábbi 164-hez képest elenyésző. Ez az elszegényedés elsősorban a túlnépesedés következménye, ami a jegyzékekből is kiderül: 1672-ben már 255 tizedköteles földdel rendelkező lakost tartottak számon, míg 1601-ben csak 193-at. A népességszaporulat következtében az egy lakosra jutó terület lecsökkent. A terméscsökkenés másik oka a

---

172 A szórás egy adatsor összes elemének figyelembe vételével azt mutatja meg, hogy az átlagtól átlagosan mennyivel térnek el az adatok, azaz mennyire tagolt az adatsor. A relatív szórás a szórásnak és az átlagnak a hányadosa, ami az átlagtól való eltérést az átlag százalékjában fejezi ki. Minél kisebb az értéke, annál homogénebb az adatsor.

173 MOL MKA E 159 Nyitra megye 1672/7.

jobbágyok és zsellérek kezén lévő földterület összességében való csökkenése, azaz a földesúri majorságkezdemények területének növekedése – többek között az elhagyott jobbágytelkek kisajátítása által. A falvak egymáshoz viszonyítva is nagyot változtak: A korábban leggazdagabb Hubina már a birtok átlaga alá süllyedt az I adófizetőre jutó tizedgabona mennyiségét tekintve, elsősorban azért, mert az adófizetők száma hetven év alatt megtriplázódott. Helyét a korábban is jómódú Huorka foglalta el, bár egy főre jutó 47 kévés tizedátlaga kevesebb mint negyede korábbi önmagának. Csakúgy, mint hetven évvel korábban, ekkor is ebben a faluban élt a birtok legmódosabb családfője: Martinus Filian, aki a századforduló „krózusának” leszármazottja. A család gazdagsága minden bizonnyal a nagy irtásföldről származik, mert az 1636-os urbárium szerint mindössze fél-fél jobbágytelek van a család két férfitagjának nevére. A korábban messze legszegényebb Ólehota megtartotta pozícióját, azonban három falu (Újlehota, Hradek és Nagymodró) is lecsúszott szintjére, átlagosan 17-20 kéve gabonát adózva lakosonként. A birtok legszegényebb embere, Jakobus Kral Hradeken élt, s mindössze két kéve árpát tudott adni a dézsmásnak, azaz összesen kb. 20 kéve gabonája termett.

Ami a falvakon belüli differenciálódást illeti, úgy tűnik, hogy nem történt jelentősebb változás a XVII. század folyamán. 1672-ben a birtok falvaiban a relatív szórás 65,2%, ami csaknem egybeesik a korábbi időszak értékével. Azonban a termés mennyiségének csökkenéséből fakadóan ugyanazok a különbségek sokkal élesebben jelentkeztek. Míg korábban a 30 kéve alatti tizedadás is ritkaságnak számított, most tömegével vannak olyanok, akik még 10 kévét sem tudnak adni. Csupán három faluban akadt olyan ember, aki 100 kévénél nagyobb összegben adózott, holott korábban a lakosság nagy része ezt megtehetette. Ilyen körülmények között a (zselléretket nem számítva) a szegények már valóban igen szegények, akiknek a mindennapi megélhetés is gondot jelent. Hozzájuk képest a közepes jövedelműek a termés sokszorosát takarítják be. Ezzel magyarázható, hogy a legkiegyenlítettebb jövedelem-eloszlású falu, Ducó relatív szórása (44%) is jóval magasabb a hetven évvel korábbi minimumnál, és ugyanott a *range* értéke 15,3, ami a hetvenegy évvel korábbi 3,4-nek sokszorosa.

A temetvényi birtok falvainak vagyoni differenciálódása:

	Huorka	Hradck	Lúka	Kis- modró	Nagy- modró	Hubina	Ducó	Mora- ván	Új- lchota	Ó- lchota
átlag 1601	197,4	138,7	152,2	161,7	137,8	242,6	173,5	200	112,8	81,4
rangc 1601	48,25	6,15	20,5	2,77	7,67	14,15	3,36	13,7	7,06	22
szórás 1601	175,2	74,66	95,93	52,7	76,7	150,1	79,9	125,7	100,8	49,34
relatív szórás 1601	89	53,8	63,03	32,59	55,62	61,78	46,04	62,85	89,4	60,6
átlag 1672	47,13	18,15	38,82	38,82	19,79	25,15	24,89	27,72	17,39	17,18
rangc 1672	16,75	31	23,25	11,4	12	22,4	15,34	7,5	20	14
szórás 1672	29,35	13,32	20,24	23,66	14,03	19,61	11,11	14,51	13,25	14,11
relatív szórás 1672	62,28	73,41	52,15	60,94	70,87	77,95	44,64	52,35	76,18	82,14

Összegzés

Temetvény vára tartozékaival együtt az Északnyugat-Felvidéken terül el, a Vág-folyó mentén, a Kisinóc-hegység déli vonulatainál, Pöstyéntől 3-20 kilométerre. A vár a Tatárjárás után épült, és egészen a Rákóczi-szabadságharcig folyamatosan lakták. A XVI. században Moravánon, a XVII. században Lúkán kastély is épült. A birtok jelentőségét a közelében fekvő gyógyfürdő adta meg, mely a Thurzó-korszakban a vár tartozékának is számított. A birtok már a középkorban is a magyar-szlovák nyelvhatártól észkara terült el, és a kora újkorban is csak elvétve, de találunk magyar családokat az összeírásokban. A hegységben vlach pázsztorok éltek, akik minden bizonnyal szintén szlávok voltak.

A XVII. század első éveiben a Thurzók eladósodásának köszönhetően Pöstyén mezőváros, Banka és a folyamatosan Temetvényhez tartozó Moraván Salm Waichard birtokába jutott, melynek során egy ideig a Magyar Kamara igazgatása alatt állott. Az ekkor készült számadáskönyv, a Thurzó család kihalása utáni kamarai kezeléskor készülttel kiegészítve megvilágítja a birtok gazdasági erejét és jövedelmét. A pénzbevételek legnagyobb része a földesúr időszakos borkimérési és egész éven át tartó sörmérési monopóliumból származott. Ezt egészítették ki a kisebb haszonvételek (például malmok) bérbeadásából befolyó jövedelmek. A kiadások döntő részét a birtok tisztviselőinek javadalmazása jelentette. Lévén a birtok nem túl nagy területű és népességű, a tisztviselői szervezet hierarchiája sem volt a legfejlettebb birtokokéhoz mérhető. A XVII. század folyamán a majorsági gazdálkodás térnyerésével ez a rendszer fejlődésen megy keresztül. Kisebb hivatalokat (például majorispán) jobbágyok töltöttek be. A birtok élén a várnagy állt, aki nemesi származású volt és a várban lakott. Az összes költség levonása után is a birtok mindkét része hasznot termelt, 1601/02-ben 400 forintot. 1636/37-ben ennek pénzbeli értékét pontosan meghatározni nem lehet, mivel azt nagyjából termésként használt fel a Kamara. Maga a vár kis jelentősége és mérete miatt nem játszott komoly szerepet birtokosai életében, egyedül Thurzó Szaniszló költött jelentősebb összeget a fegyverzetének korszerűsítésére.

A Thurzó család kihalása után a birtokot megosztották a négy örökös között. Így lettek a Csákyak, Fitterek, Sándorok Temetvény földesurai. A megosztott tulajdonosi szerkezet idővel tovább aprózódott. Idővel Bercsényi Miklós is szerzett egy zálogrészt a birtokból, mely emigrálásáig az övé maradt. Ennek köszönhető, hogy a vár részt vett a Rákóczi-szabadságharc utolsó végének csatározásaiban, ami pusztulását okozta. (Korábban csak két török portyát kellett kiállnia.) A XVII. század a majorsági gazdálkodás kibontakozásának kezdete a birtokon, egyre újabb és újabb földeket vonván ki a jobbágyok keze alól. Terményei az éghajlatnak és a korának megfelelőek, egyedüli különlegesség a XVII. század második harmadában a burgonya termelése, igaz kis mennyiségben, afféle kísérletként.

A felhasznált források és irodalom rövidítési jegyzéke

Levéltári források

Magyar Országos Levéltár (MOL)

Magyar Kamara Archivuma (MKA)	
E 156	Urbaria et Conscriptioes
E 158	Regesta Dicarum
E 159	Regesta Decimarum
E 196	Archivum Familiae Thurzó
E 554	Városi és Kamarai iratok

Családok, testületek, intézmények levéltárai (P)

P 71	Csáky család levéltára
P 72	Csáky család levéltára
P 74	Csáky család levéltára

Szakirodalom

- Bakács, 1963.* *Bakács István:* A török hódoltság korának népessége. In: Magyarország történeti demográfiája. Szerk.: Kovacsics József. Bp., 1963. 115–138. p.
- Bán, 1977.* *Bán Péter:* A nyugat-dunántúli Batthyány uradalmak birtokigazgatási rendszere. In: Agrártörténeti Szemle, 19. (1977) 24-71. p.
- Bán, 1993.* *Bán Péter:* A nagybirtok igazgatásának modernizációja Magyarországon a XVII–XVIII. században. In: Archivum Supplementum 1993. 29–42. p.
- Bártfai Szabó, 1919.* *Bártfai Szabó László:* Oklevéltár a Körösszegi és Adorjáni Csáky család történetéhez. Bp. 1919.
- Berlász, 1936.* *Berlász Jenő:* A Thurzó-birtokok a XVII. század első harmadában, különös tekintettel a parasztság helyzetére. Bp., 1936. (Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéből. 11.)

- Blaskovics*, 1993. *Blaskovics József: Az újvári ejálet török adóösszeírásai.* Pozsony, 1993.
- Bogdán*, 1990. *Bogdán István: Magyarországi hossz-és földmértékek 1601–1874.* Bp., 1990.
- Bogdán*, 1991. *Bogdán István: Magyarországi ür-, térfogat-, súly-, és darabmértékek.* Bp., 1991.
- Bulla–Mendöl*, 1999. *Bulla Béla–Mendöl Tibor: A Kárpát-medence földrajza.* Bp., 1999.²
- Csapody*, 1933. *Csapody Csaba: Az Esterházyak alsólendvai uradalmának gazdálkodása a XVIII. század első felében.* Bp., 1933. (Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéből 6.)
- Dávid*, 1993. *Dávid Zoltán: A magyar–szlovák nyelvhatár 1664-ben az érsekújvári ejálet területén. Történeti demográfiai füzetek 13.* KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest (1993)
- Deák*, 1875. *Deák Farkas: Wesselényi Anna (1584–1649) özv. Csáky Istvánné életrajza és levelezése.* Bp., 1875.
- Diederiks*, 1995. *Diederiks, H. A.–Lindblad, J. Th.–Noordam, D. J.–Quispel, G. C.–de Vries, B. M. A.–Vries, P. H. H.: Nyugat-európai gazdaság- és társadalomtörténet.* Bp., 1995.
- Domanovszky*, 1979. *Domanovszky Sándor: A majorsági gazdálkodás magyarországi történetéhez.* In: - -: Gazdaság és társadalom a közép-korban. Vál., sajtó alá rend. és a bev. tanulmányt írta: Glatz Ferenc. Bp., 1979. 167–197. p.
- Domokos*, 1984. *Domokos György: Adalékok a törökkori magyar tűzérség kategória- és típusproblémáihoz.* In: Hadtörténelmi Közlemények 31. (1984) 1. sz. 117–150. p.
- Domokos*, 1997. *Domokos György: A kassai királyi hadszertár fegyverzete és felszerelése a XVI–XVII. században.* In: Hadtörténelmi Közlemények 110. (1997) 4. sz. 667–749. p.
- Ethey*, 1936. *Ethey Gyula: Vágvölgyi krónika.* Komárno-Komárom, 1936.
- Fügedi*, 1938. *Fügedi Erik: Nyitra megye betelepülése.* Bp., 1938.

- Győrffy*, 1996. *Győrffy György*: Az Árpádá-kori Magyarország történeti földrajza. IV. köt. Bp., 1998.
- Hegyi*, 1995. *Hegyi Klára*: A török berendezkedés Magyarországon. Bp., 1995.
- Ila*, 1976. *Ila Bálint*: Gömör megye. I. köt. A megye története 1773-ig. Bp., 1976.
- Jármay–Bakács*, 1930. *Jármay Edit–Bakács István*: A regéci uradalom gazdálkodása a XVIII. században. Bp., 1930. (Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéből 1.)
- Karátson*, 1998. Magyarország földje. Szerk.: Karátson Dávid. Bp. 1998. (Pannon Enciklopédia)
- Kelenik*, 1988. *Kelenik József*: A szakállas puskák a XVI. századi magyar inventáriumokban. In: Hadtörténelmi Közlemények, 101. (1988) 3. sz. 484–520. p.
- Kenyeres*, 1997. *Kenyeres István*: Egy nagybirtok igazgatása és gazdálkodása a 16. században. In: Levéltári Közlemények 68. (1997) 99–142. p.
- Kis*, 1988. *Kis Lajos*: Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II. köt. Bp., 1988.
- Komoróczy*, 1932. *Komoróczy György*: Nádasdy Tamás és a XVI. századi magyar nagybirtok gazdálkodása. Bp., 1932. (Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéből 3.)
- Makkai*, 1957. *Makkai László*: Paraszti és majorsági mezőgazdasági termelés a XVII. században. Bp.–Gödöllő, 1957.
- Makkai*, 1966. Jobbágytelek és parasztgazdaság az örökös jobbágyság korszakában. Szerk.: Makkai László. Bp., 1966.
- Maksay*, 1958. *Maksay Ferenc*: Parasztság és majorgazdálkodás a XVI. századi Magyarországon. Bp., 1958.
- Maksay*, 1959. Urbáriumok XVI–XVII. század. Szerk.: Maksay Ferenc. Bp., 1959.

- Maksay*, 1990. *Maksay Ferenc*: Magyarország birtokviszonyai a XVI. század közepén. I–II. köt. Bp., 1990.
- Mawdsley–Munck*, 1996. *Mawdsley–Munck*: Számítógép a történettudományban. Bp., 1996.
- Mrva*, 1996. *Mrva, Iván*: Tak plynul cas... In: Hrádok. Bratislava, 1996. 25–62. p.
- Mrva–Slovák*, 1996. *Mrva, Iván–Slovák, Mirko*: Prírodné Pomery obce a okolia. In: Hrádok. Bratislava, 1996. 7–18. p.
- N. Kiss*, 1960. *N. Kiss István*: 16. századi dézsmajegyzékek. Bp., 1960.
- Nagy Iván* *Nagy Iván*: Magyarország nemesi családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I–XI. köt. Pest, 1857–1868.
- Pach*, 1993. *Pach Zsigmond Pál*: Nyugat-európai és magyarországi agrárfejlődés a XVI–XVII. században. Bp., 1963.
- Pálffy*, 1998. *Pálffy Géza*: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (16–17. század). In: Veszprém a török korban. Szerk.: Tóth G. Péter. Veszprém, 1998. 91–187. p.
- Pinczés*, 1998. *Pinczés Zoltán*: Az Északnyugati-Felvidék gazdasági életének természetföldrajzi alapjai. In: A Felvidék történeti földrajza. Szerk.: Frisnyák Sándor. Nyíregyháza, 1998. 9–42. p.
- Ravasz*, 1938. *Ravasz János*: A sárospataki uradalom gazdálkodása a XVI–II. század első felében. Bp., 1938. (Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéből 14.)
- Rupp*, 1870. *Rupp Jakab*: Magyarország helyrajzi története. Pest, 1870.
- Sugár*, 1982. *Sugár István*: Az egri vár gazdálkodása az 1594–95. évi számadás tükrében. In: Agrártörténeti Szemle 24. (1982) 460–521. p.
- Sváby*, 1898. *Sváby Frigyes*: A Körösszegi és Adorjáni Csákyak által egykor birtokolt várak, kastélyok, uradalmak, mezővárosok, városi házak, falvak, szőlők, puszták és részbirtokok betűsoros jegyzéke. Lőcse, 1898.

- Szabó*, 1947. *Szabó István*: A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyság korában. Bp., 1947.
- Szabó*, 1948. *Szabó István*: Az uradalmi gazdálkodás és jobbágybirtok a XVI–XVII. században. In: --: Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez. Bp., 1948. 159–201. p.
- Szabó*, 1994. *Szabó István*: Ugocsa megye. Bp.-Beregszász, 1994.²
- Teleki*, 1863. *Teleki József*: Hunyadiak kora Magyarországon VI. köt. Pest, 1863.
- Thaly*, 1885–1892. *Thaly Kálmán*: A Székesi gróf Bercsényi család. I–III. köt. Bp., 1885–1892.
- Tholt*, 1934. *Tholt Judit*: A sárvári uradalom majorgazdálkodása a XVII. század első felében. Bp., 1934. (Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéből 10.)
- Varga*, 1981. *Varga János*: Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban 1556–1767. Bp., 1981.
- Veress*, 1966. *Veress Éva*: Háztartás, telek és termelés viszonya a hegyaljai és a bodroglői jobbágyfalvakban a XVI. század derekán. In: Jobbágytelek és parasztgazdaság az örökös jobbágyság kialakulásának korszakában. Szerk.: Makkai László. Bp. 1966. 285–427. p.
- Zimányi*, 1962. *Zimányi Vera*: Der Bauerstand der Herrschaft Güssing im 16–17. Jahrhundert. Eisenstadt, 1962.
- Zimányi*, 1968. *Zimányi Vera*: A Rohonc-szalónaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században. Bp., 1968.
- Zimányi*, 1976. *Zimányi Vera*: Magyarország az európai gazdaságban 1600–1650. Bp., 1976.
- Zimányi*, 1987. *Zimányi Vera*: Gazdasági és társadalom a XVII. század első felében. In: Magyarország története 1526–1686. II. köt. Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1987. 2 937–973. p.